

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

B. GARDA DEZSŐ

A GYERGYÓSZENTMIKLÓSI ÖRMÉNY CÉHEK ÉS TÁRSULATOK

A 18. SZÁZADBAN ÉS A 19. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

Miként leltek hazára a Gyergyói-medence katonavilágában a moldvai örmények? Mi készítette őket arra, hogy Gyergyó kies, terméketlen térségében otthont keressenek? A sajátos katonai életmóddal összefonódott állattartó-földműves-tutajozó élettér sajátos mentalitást alakított ki a gyergyói székely közösségben és ez látszólag nehezen volt összeegyeztethető az örmények kézműves-kereskedő életmódjával. Ez utóbbi esetben a pénz, az áru szerepe meghatározó volt az emberek közötti kapcsolatokban.

Gyergyószentmiklós kedvező földrajzi fekvése, az Erdély és Moldva közötti kereskedelemben betöltött szerepe vonzotta a Moldvában letelepedett örményeket. Sőt, a Gyergyói-, Görgényi-, és a Kelemen-havasok közötti térségben található kiváló legelők, főleg az állatkereskedelem és a mészároskodás révén döntő módon hozzájárultak az örmény családok anyagi gyarapodásához.

Az örmények gyergyószentmiklói letelepedését főleg az 1607-es évi vásárjognak a biztosítása segítette elő. Az évi három országos vásár és a hetivásárok mágnesként vonzották a Moldva területén lakó örménységet, akik először csupán kalmárként jelentek meg a vásárokon, majd később kisebb csoportokban telepedtek le Gyergyószentmiklóson. Az örmény családok első nagyobb csoportja 1637-ben lelt otthonra a településen.¹

Az örmény kereskedők gyergyói jelenlétére utal Csík-Gyergyó-Kászonszék Generális Congregatiójának 1643. évi végzése is, amely elrendeli, hogy vasárnap és ünnepnapokon „Az egyéb árusok, kalmárok, örmények, egyszóval valakik árut visznek piacra, mise alatt áruikat ne merészeljék árulni”.²

1654-ben az örmény letelepedés második nagy hullámát érzékelhetjük. Ekkor két testvér: Hörcz Azbej és öccse, Vártig által vezetett családok telepedtek le Gyergyószentmiklóson.³

A csoportos letelepedés 1669-es évre tehető, amikor a belső harcok és a török támadások következményeként számos örmény család menekült el Moldva városaiból és keresett menedéket Gyergyószentmiklóson.

1672-ben a törökök elleni harcok elcsendesülésével a Kárpátok medencéibe menekült családok egy része visszatért eredeti lakhelyeire, nagyobb részük azonban Apafi Mihály erdélyi fejedelemtől kért és kapott letelepedési engedélyt. A fejedelem az 1658. évi tatár pusztítás és a belső harcok következtében a meggyérült lakosság pótlására és Erdély

gazdasági életének helyreállítására törekedve, szívesen fogadta az iparos és kereskedő örmény családokat.

A századvég körülményei között jövedelmezőbbnek tűntek a hagyományos, Moldva települései felé irányuló kereskedelmi kapcsolatok. Csík-Gyergyó-Kászon szék belső jelentései szerint 1697. március 1-től 1698 júliusáig az örmény kereskedők Iasiba, Bárladra, Focsaniba, Galatira és Suceavara is utaztak termékeikkel, ahol egyben kémkedtek is a Habsburgok számára. Az információszolgáltatásokért az említett időszakban a széki hatóságoktól 275 magyar forintot kaptak.

Ennek ellenére ők is áldozatai voltak a Habsburg katonai megszállásnak a 17. század végén és a 18. század elején. 1702. december 9-én Gyergyó szék tisztjei az osztrákoknak az örmények elleni kegyetlenkedéseiket is megemlítik. A panaszosok szerint: „Gyergyó-Szent-Miklóson az Steinvil regimentből comen-derozván egy lejkmány (kinek egy szeme vagyon) a piacon egy öreg örménynek az ebei rátámadtak az lejkmány ebeire, szokások szerént egymást mardosták, ezért magát azon öreg örményt és a fiát erősen megverte, melyért praetendál flór. 40, mivel mesterember lévén, azoltától fogva nem dolgozhatott, mivel az karja soha jól nem léssen miatta.”

Miként is alakult a gyergyószentmiklósi örmények lélekszáma a 18. században és a 19. század első felében?

1716-ban a széki biztosok Gyergyószentmiklóson 23 jobb anyagi helyzetben levő örmény családot találtak, akik közül tíz kereskedő, kilenc timár, kettő tarisznya- és kettő erszénycsináló család, míg egy szabó és egy bíró volt.

A kevésbé módos réteget húsz család alkotta. A családfők kalmárok, kisebb mérvű, helyi jellegű kereskedők, csizmadiamesterek, borbélyok voltak. De köztük volt egy harangozó és egy polgár (küldönc) is. Rajtuk kívül még öt-hat nyomorék özvegyasszonyt is összeírtak, akik, sütéssel, varrással keresték kenyerüket. A szegény réteget húsz család alkotta, nagyrészt akik mesteremberek voltak. A lélekszámot, mivel csupán a családfőket írták össze, csak hozzávetőlegesen tudjuk megállapítani.⁶

Az 1716. évi negyvennyolccal szemben 1721-ben a családfők száma ötvenhat főre emelkedett. Az összeírók emellett tíz eltartottat is megemlítettek.⁷

1735-ben 77 örmény családfőt írtak össze Gyergyószentmiklóson, akik állat-és borkereskedéssel, timár, mészáros, csizmadia, takács, szabó vagy szücsmesterséggel foglalkoztak. Általánosan elterjedt a kettős foglalkozás, a kézműves és kereskedelmi tevékenység párhuzamos gyakorlása.⁸

Az 1750-es esztendei nagy összeírásban a Békény menti településen 110 örmény családfőt jegyezték fel, közülük 7 volt eltartott özvegy vagy munkaképtelen. 1776-ban Gyergyószentmiklóson 120 örmény családfőt és 13 özvegyet írtak össze.¹⁰ 1808 elején már 246 örmény gazdaságot jeleztek az összeírók Gyergyószentmiklóson. Azonban az ez évi szeptemberi tűzvészkor 80 örmény gazda vagyona pusztult el, s így az adózó családfők száma 1810-ig 176-ra csökkent. Számuk tíz év múlva 215-re emelkedett, 1829-ben pedig elérte a 247-et. 1847-ben 310 örmény családot jegyezték fel Gyergyószentmiklóson, ebből 77 családfő özvegyasszony volt." 1863-ban Orbán Balázs a gyergyószentmiklósi örmény lakosok létszámát 1200-ra becsülte.¹²

A Gyergyószentmiklóson otthonra lelt örmény családok már a letelepedési időszakában létrehozták a foglalkozásukkal összefüggő szakmai társulásokat. A kézművesség terén főleg két társulat volt meghatározó Gyergyószentmiklós gazdasági-közigazgatási és politikai élete szempontjából: a tímárok céhe, illetve a mészárosok társulata. A következőkben e két szakmai közösség bemutatására törekszünk a 18. században és a 19. század első felében.

AZ ÖRMÉNY TÍMÁROK

Az örmény tímárookra vonatkozó adataink szinte végigkísérik Gyergyószentmiklós 18. századi eseménytörténetét.

1702-ben a kutyával rendelkező tímár mester panaszát rögzítették a széki hatóságok.¹³ 1710-ben megszerkesztették a tímárok társulatának vagy céhének lengyel mintára elkészített szabályzatát. 1726-ban a gyergyószentmiklósi székelyek a Békény patak szennyezésével vádolták az önnény tímárokat. 1729-ben felvették a Nagyboldogasszony társulás nevet, melynek alapszabályait 12 cikkelyben rögzítették. Mindezek az okiratok sajátos módon érzékeltették a gyergyószentmiklósi tímárok létfeltételeit.¹⁴ Életkörülményeikre, szerveződésükre vonatkozó legfontosabb forrásunk azonban az 1760-as esztendei kivizsgáló jegyzőkönyv, amikor is a céh egyes tagjai nem tartották be a Társulás előírásait a nyersanyag felvásárlására és elosztására vonatkozóan. Ezért a céh letiltotta Heranus Kristófnak a bőreit, aki panaszával a széki hatóságokhoz, illetve a Fő Igazgató Tanácshoz fordult. A panasz kivizsgálása hozzásegít minket a 18. századi gyergyószentmiklósi tímárok életének a jobb megismeréséhez.

A vallomásokból kiderül, hogy a korabeli gyergyószentmiklósi örmények nagy része tímár volt. Ferenczi Ferenc örmény kántor szerint „Gyergyószent-miklóson az örmények majd mind tímárok” Kantai Tódor és Heranus Kristóff más szemszögből mutatja be közösségüket. Mint vallják „Felesen vagyunk itten tímárokul az elei pedig az tímároknak ezek: Czifra Gergely, Zakariás László, Czifra Lukáts és Bogdány, Ábrám Sándor, Mámo János, Anisor Bogdány és Keresztes, Botsántzi Gergely, Nagy Márton, Isák Keresztes, Tódor János és Lukáts, Miklós Lukáts, Lukáts Jakab, Lukáts János, Kályibo Keresztes, Tódor Gergely és Márton, Heranus Dávid, Tódor és Lukáts, ezeken kívül is még sokan vágynak, de amint felyebb is mondok ezek az elei Companiánknak, Czéh mestert minden Esztendőben szoktunk tenni, a Czéh mesterünk most fenn meg mondott Czifra Gergely.”

Szöts Lukáts és Lukáts Ursu még pontosabban mutatták be a tímárok számát: „Vagyunk is az céhben tímárokul mintegy százan vagy ha többen is” - vallják az összeíróknak. Nem mindegyik tímár volt tisztában a céhben dolgozók számával, így például Daryszkai János nem tudta pontosítani a gyergyószentmiklósi örmény tímárok számát: „Felesen vagyunk Szentmiklóson tímárokul, de hányan legyünk azt megmondani nem tudom.” - adta a széki asszeszorok tudtára. Keresztes Jakab, Czifra Tamás, Ábrám Sándor és Czifra Bogdány vallomásaiból kiderül, hogy a gyergyószentmiklósi örmények döntő többsége a tímárok közé tartozott. Vallomásuk szerint „Amennyi örmény vagyon itten Szent Miklóson, egy néhányon kívül mind tímár emberek...”

A gyergyószentmiklósi örmények bár nem rendelkeztek kiváltságlevéllel, mégis úgy viselkedtek, mintha privilégium-levelük lett volna. Galló Ferenc és Ferenczi Ferencz korabeli vallomása szerint „az említett tímárok úgy folytatják mesterségüket mintha valóságos

privilégiumok volna, egymást büntetik, táblát minden privilégiumos helyen járatnak a dékányok által." A Tímár Céh autonómiájáról és szigorú belső rendszabályairól Heranus Kristóf és Kantai Tódor a következőképpen emlékezett meg: „Mesterségünket igaz az, hogy úgy folytattuk, mintha Privilégiumunk volna, egymást Czéhben, meg büntettyük, kit kit érdeme szerint, nevezetesen tavaly minket is meg büntetének, engemet Heramus Cristofot azért, hogy rendelést tévén most nem igen régen az Czéhünk mennyi bőrt vigyen ki Magyar Országra, én többet találtam volt vinni s azért három aranyig meg büntettek, meg is kellett adnom, azon kívül más alkalmatossággal ismét olyan dologért hat forintig büntettem meg. Nékem pedig Kantai Tódornak a mester legényemet most nem igen régen azért büntetik meg öt forintig, hogy mással dolgoztatott másszor is sokszor büntettek meg mind minket, mind másokat, kik az Czéhünknek valamely rendelése ellen tselekedtenek, Kábibo Keresztest is az idén meg büntetek vagy négy arannyig, hogy a rendelt számon fellyül több bőrt vitt volt ki Magyar Országra."

Hasonló szellemben fogalmazott Szóts Lukáts, illetve Lukáts Ursu is: „Nem tagadhatyuk, mert úgy folytatjuk a mesterségünket - vallják - mint akármely privilégiumos céh, az excesusokért egymást meg is büntetyük." Daryszkai János arról is megemlékezett, hogy a belső önkormányzatiság néha önkénnyel is párosult. Mint vallja: „Mesterségünket úgy folytatjuk mint másut a Privilégiumos Czéhok, egymást meg is büntettyük, engemet is a minap tsak ezen szómért, hogy ezt mondáin a Czéhnek: aki megérdemli a büntetést azt nem tudják meg büntetni, aki pedig nem érdemli azt meg büntetik, hét forintig meg büntetének s meg is kellé adnom."

Az örmény tímárok senkit sem engedtek beleszólni közösségük életébe. Benedek Lőrincz primipilus megdöbbenéssel adja tudtunkra a következő esetet: „Tavaly egy alkalmatossággal egy Agopsa Jakab nevezetű örmény tímárnak baja lévén a Czéhvel, kére engemet, hogy mennék el véle a Czéh eleiben, hogy szóljon előttem a Czéhnek én el mentem, s amikor bé mentünk volna az házban mindjárt lánczra tévék említett Agopsa Jakabot, engemet pedig az házból ki igazítának, ezt mondván, hogy nekünk a Gubernátor sem parantsol az effélékben."

A fenti vallomásokból nem nehéz felismernünk, hogy a céhnek beleszólása volt tagjai tevékenységébe, ami abban is konkretizálódott, hogy csak az általa megszabott mennyiségű nyersanyagot és a bőrök festéséhez szükséges szkumpiát nem vásárolhattak korlátlan mennyiségben feldolgozás céljából és a vásárookra is csak engedélyezett számú bőrt vihettek. A nyersanyag megvásárlásához elsősorban a céh engedélyére volt szükség, de legtöbb esetben maga a céh vásárolta fel és osztotta el tagjai között. 1759-ben Heranus Kristóf megszegte a céh ilyen jellegű tilalmát és három arany büntetést fizetett. Minderről az örmény tímár 1760-ban a következőképpen vallott: „Én Heranus Cristoff az közelebb elmúlt 1759-dik esztendőben, amint felyebb is mondám fizettem három arannyat, hogy az megmondott rendelés ellen tselekedtem, melyért is feles bőreim lévén az hármának fel nem szabadították addig a Czéhbeliek, mig eő kegyelmekkel az meg írt három arannyal meg nem békéltem, holott a Méltóságos Exponens Úr (a Fő Igazgató Tanács Igazgatója) ezen Szent Miklósi örmény Compágniánk bírójának Czifra Lukáts eő kegyelmének commitált volt, hogy azon bőreimet az tilalom alól szabadítassa fel, de meg nem tselekedte amig meg nem békéltem az említett pénzben, a bőrök negyven kötésből állottanak." Erről az esetről Szóts Lukáts és Lukáts Ursu a következőképpen emlékezett meg: „Tudjuk azt bizonyosan, hogy a közelebb elmúlt esztendőben az hónapra és napra ugyan nem emlékezünk a Méltóságos Exponens Úr levelet küldött vala az bíráinknak Czifra Lukáts eő kegyelmének, hogy az Heramus Cristoff Uram hármában vett bőreit a tilalom alól szabadítassa fel, de mig az levél eljött volna, addig kezességen fel szabadítat-ták, hogy készíthesse az után a Méltóságos Exponens Úr levele

elérkezése után meg kellett békélni az Czéhinkkel, fizetett is de kevesebbet amint érdemiette volna, mely bőrt is azért tiltottunk volt meg, hogy az mi, és Szamosújvári Czéhok rendelése ellen, több bőrt vitt vala ki Debrecenbe amint szabad lett volna."

A fenti tanúvallomás utolsó részéből felismerhetjük hogy a gyergyószent-miklósi tímárok a bőrök készítésére és értékesítésére vonatkozóan egyezséget kötöttek a szamosújvári tímárokkal. A két céh közötti szerződés szerint 1756-ban minden 1600 köteg bőrből 1000 köteget a gyergyószentmiklósiak, 600-at pedig a szamosújváriak szállíthattak Debrecenbe. Egy kötegben 6 darab kordovánnak kikészített bőr volt. A gyergyószentmiklósi és a szamosújvári örmények közötti egyezségről Gallo Ferenc és Ferenczi Ferenc a kivizsgálás során a következőket mondták: „Magoktól az utrizált örmény Tímároktól hallottuk, hogy a szamosújvári örmény tímárokkal edjet értnek contractusok is vagyon egymással a kordoványoknak száma és kivitele iránt melyből azt hozzuk ki, hogy a Nemes Országnek kárára cselekszik, mert ha ezen rendelések nem volna ki ki tehetsége szerént több kordoványt vinne, és így bővebb lenne. Obszerváltuk ezen excessust is köztük, hogy midőn falukról vagy más helyekről valami árut hoznak ide bé, amint az első az árut kéri, felyebb a másik közüllük nem kérheti, meg sem vásárolhattya, mig az első le nem mond róla, mert másként meg büntetik egymást. Obszerváltuk azt is köztük, hogy amikor ezen Nemes Szék a tehén húsnak árát rendeli, és azt limitálja, akkor az utrizált örmények különösön magoknál marhát ütnek és egymás között fel osztyák." A szamosújvári és a gyergyószentmiklósi örmények közötti szerződésről Heranos Kristóf és Kantai Tódor is megemlékeztek. Mint vallották: „Azt tudjuk világosan, hogy mi, úgymint az utrumban megírt tímárok a másut lévő örmény tímárokkal nevezetesen a szamosújvári örmény tímárokkal a kordoványoknak számok és Erdélyből való kivitelekben s eladásában edjet értünk, s egy módot tartunk benne, Contractusunk is vagyon edjüt azoknak nálunk van a Contractusok a miénk pedig nálók."

A nyersanyagbeszerzés és a bőrök szállításának rendszerébe maga az örmény bíró sem szólhatott bele. A gyergyószentmiklósi örmények csupán egy intézménytől tartottak, melynek igazgatójának utasításait önkormányzatiságukhoz való ragaszkodás mellett többé-kevésbé betartották. Ez az Erdélyi Gubernium mellett működő Fő Igazgató Tanács volt. Minderről Keresztes Jakab örmény bíró 1760-ban a következőképpen vallott: „Solus judex Jacobus Keresztes én az utrumban megírt esztendőben a napra nem emlékezem mikor a Méltóságos Exponens Úr ezen Szent Miklósi örmény Compánia Birájának parantsolt vala levele által, hogy közöttünk lakó Heramus Cristóff eő kegyelme hármásban lévő feles bőreit a tilalom alól szabadíttassa fel, akkor jelen voltam de már akkor fel szabadítottuk volt kezesség alatt, oly formán, hogy velünk meg békéllyek az alatt midőn már az Méltóságos Exponens Úr deciaráit commisiója elérkezett volna, hivatták Heramus Kristóff Uramot is, hogy miért vádolt el minket ok nélkül, de az alatt eő kegyelme velünk meg békéilet, mi is engedelmeskedjünk, s nem felyebb, hanem amit jó akaratyából adott, és a mi kevés bort meg ivott a Congregatinál azt is meg fizette, mely dolgot azért tselekedtünk, hogy a végezésünk ellen több bőrt vitt volt ki a sokadalomba. A hármasba hány bőre volt Heramus Kristóff uramnak nem tudjuk."

A céh tagjai annyira ragaszkodtak önkormányzatiságukhoz, a kézműves társulás vezetői annyira nem vették figyelembe a Fő Igazgató Tanács igazgatójának (a szövegben exponens úr) levelét a büntetés feloldására és a lefoglalt bőrök felszabadítására vonatkozóan, hogy addig nem olvasták el a felkérést, míg döntést nem hoztak Heranus Kristóffal kapcsolatban, annak ellenére, hogy tudták: a főigazgató kérését, ha részlegesen is, de teljesíteniük kell. Minderről Nemes Köllő András és Márton András lófő a következőképpen számoltak be: „Az utrumban meg írt Esztendőben a napra ugyan nem emlékszünk, utrizált Heranus Kristóff eő kegyelme tőlünk ketten küldötte vala el az Méltóságos exponens úr levelét az kérdésben

megírt örmény Compánia Birájának Czifra Lukáts eő kegyelmének, amikor az örmény Tanács egyben gyűlt volna mi a levelet oda vivők, akkor egyebet nem felelének reá, hanem azt mondák, hogy ezen levelet addig fel nem szakassztyuk míg mi is a dolognak végire nem megyünk az hármastól sem szabadítyuk fel addig a bőröket, míg velünk meg nem békéilik. Heranus Kristóff mivel akkor kezesség alatt voltának azon bőrök, erre protestáltatta Heranus Kristóff úr, hogy ha kárt talál vallani, oka ne legyen az után ugyan tsak említett Czifra Lukáts úr fel szakasztá a levelet, melyet is meg olvasván..."

Heranus [Heránosz] Kristóf a bőrök felszabadításáért az örmény bírót is megkereste. A gyergyószentmiklósi előljáró azonban nem kényszeríthette rá akaratát a céh vezetőségére, akikkel ez ügyben konzultálnia kellett, ezért a választ későbbi időpontra halasztotta. A kárvallott a következőképpen adja tudunkra az esetet: „Én Heramus Cristof nem tudom ki miket beszéllet az Méltóságos Exponens úr levelére és parantsolatyára, mert másoktól küldöttem volt én azon levelet. Én pedig Kantai Tódor ott voltam mikor azon levelet az örmény bírókhoz vitték volt, de akkor tsak azt felelé, hogy reggel választ adnak reá."

A Fő Igazgató Tanács felkérésére Köllő András és Márton András szerint: „Ezt felelé Czifra Lukáts Úr, tiszteljük, betsülyük Director Uramot, de nekünk ebben egy kukkot sem parantsol, sem a Czéhünk rendelésből, mert mi úgy bünte-tyük az embert amint akarjuk, s azért is, hogy panaszra ment Heranus Kristóff, még inkább meg büntettyük."

Hasonló véleményt fogalmazott meg Zakariás László is: „Hallottam de kitől rá nem emlékezem, hogy az Méltóságos Exponens Úr levelire az Czéhünk mondotta volna, hogy az affélékben a Director Úr nem parantsol."

Heranus Kristófnak a tímár céh vezetősége általi megbüntetése kapcsolatban volt azzal a ténnyel is: „hogy az rendelt számon feljül vitt volna ki bőröket." Heranus Kristóf és Kantai Tódor a következő vallomást tették a vásárookra és a sokadalmakra kivihető kordovánnal kapcsolatban: „Igaz dolog, hogy nekünk magunk között rendelésünk vagyon, hogy ki ki közüllünk a vásárookra és sokadalmakra tsak bizonyos számú kordovánt vihet, s annál többet nem, mely Czéhekben is három classis vagy gradus lévén, tudjuk azt bizonyoson, mivel magunk is benne vagyunk, hogy az első classisnak vagyis rendnek Debreczenben 50, az másodiknak 40, az harmadiknak vagyis utolsó rendnek 30 kötés bőröket lehet vinni, de többet nem büntetés alatt, az Erdélyben való városokra is az gradus szerént szabad vinnünk, amint a Czéhünk rendelése tartya."

Keresztes Jakab, Czifra Tamás és Gergely, Ábrám Sándor és Czifra Bogdány az 1758-as állapotot mutatják be, amikor a céh tagjai egymás között határozták meg ki, mennyi bőrt vihet a vásárra: „Ez előtt mintegy másfél esztendővel rendelést tettünk a kordoványok iránt, hogy ki ki közüllünk bizonyos számú kordoványokat vihessen a sokadalmakra, s felosztottuk magunkat három Classisra e szerént hogy az első Classis mikor kevesen mennek a sokadalomba vihessen ötven, mikor pedig sokan, harmintz, a második Classis harmintz vagy húsz, a harmadik pedig húsz vagy tíz kötés kordovány bőröket vihessenek a sokadalmakra."

A bőrök eladásának a korlátozása csak az ún. „privilégiumos helyekre" vonatkozott. Lázár Bogdán többek között tudunkra adja, hogy: „az kordoványoknak az Czéhünk árrát nem szabta." Hasonlóképpen vallott Köllő András és Márton András is: „azt tudjuk, hogy az utrizált tímárok az házoknál szabadosan adják az kordoványokat, de hogy a sokadalmakon kívül nem volna szabad eladni, azt nem tapasztaltuk." Lukács András azonban csak a családi háztól való eladásról tudott: „Sokadalmakon kívül senkinek is közüllünk az rendelésünk

szerént nem szabad kordovánt el adnunk, de szabad az házunktól." Gáli Ferenc és Ferenci Ferenc szerint, a privilégiumos helyeken kívül csak a tímárházaknál lehetett a kordovánt szabadon árulni. Mint vallották: „mindenkor szabadon vehettyük az kordoványt az tímárok házoknál."

A céh nem szolt bele a kordován csizmák eladási árába. Heránosz Kristóf és Kantai Tódor szerint: „amint el adhatyuk a kordovánt a szerént adjuk." Az értékesítés lehetőségeiről Csákány Gergely a következőképpen vallott: „az kordovánnak árrát az Czéhünk nem szabta, hanem ki mint adhatya, úgy adja el." 17 old. 9. Karácsony Keresztes is tudunkra adja: „Mi a kordovanyoknak árrát nem szabjuk."

A céhnek nyersanyag-felvásárlással kapcsolatos elővásárlási joga gyakran konfliktusokat eredményezett a céh vezetése, illetve a céhez tartozó tímárok között. 1759. szeptember 18-án ilyen jellegű ellentétet vezetett Mihály Gáspár által Havasalföldről hozott bőröknek és a szkumpiának a céh egyes tagjai általi felvásárlási lehetőségének a megtiltása, minek következtében a gyergyószent-miklósi kereskedő jelentős kárt szenvedett, mivel a céh sokkal olcsóbban vásárolta fel a szkumpiát, mint ahogy azt a céh egyes tagjaival megalkudta. Következésképpen Mihály Gáspár is a Fő Igazgató Tanácshoz fordult panaszával. A kivizsgálás során Gáli Ferenc, Gyergyószék asszeszora és Ferenci Ferenc örmény kántor a következőképpen mutatták be a gyergyószentmiklósi tímár esetét: „...tudjuk azt bizonyosan, hogy az utrizált időben Mihály Gáspár Uram az Oláh országból hozatott vala szkumpiát három szekérrel, azon kívül idehaza is felesen volt eő kegyelmének kitől is itten lakó Heranus Cristoff Kantai Tódor és Lukáts Urszuly eő kegyelmek, amint magoktól hallottuk száz nyolezvan mását elhozának volt, masáját három rénes forintokban, amidőn pedig a szekerek elérkeztenek volna a Tímárok Czéh mestere Czifra Gergyely eő kegyelme tudjuk, hogy reá izene azon három emberekre, hogy meg ne vegyék azon szkumpiát mert a Czéh számára meg veszik, melyre való részt minket ketten elkülde Mihály Gáspár Uram az Örmény Biróhoz avégre, hogy protestálánk előtte, mivel már elalkutták az szkumpiát, ha kárt vall magának tulajdonítsa, az bíró az után elkülde minket azokhoz akik a szkumpiát elalkutták volt oly véggel, hogy meg tudjuk ki és mi mellet tiltotta meg, kik is ezt felelik minékünk mi jó szívvel az alkalom mellé állanánk, de a Czéhnek húszon négy forint bírságot nem fizethetünk, hány forint kára lehet Mihály Gáspár eő kegyelmének azon szkumpiája meg tiltása miat, azt nem tudhatyuk, de tudjuk azt, hogy ha azon tiltás nem lett volna, és azon három ember az alkalom szerént meg vehette volna/: minthogy amint felyebb is mondok készek valának a meg vételre:/ a pénznek hasznát vette volna." Az érintettek -Heranus Kristóf és Kantai Tódor - a következőképpen érzékeltették a céh elővásárlási jogával járó megkárosíttatásuk: „Az utrumba meg nevezett Gyergyó Szent Miklóson lakó Mihály Gáspár eő kegyelmétől tavaly mi ketten és rajtunk kívül még egy ember alkuttunk vala száznoltzvan mása Szkumpiát, Contractust is irtunk volt rolla, másáját három Német forintokon amidőn pedig eő kegyelme ugyan a tavalyi Esztendők az Szent Mihály napi Csíki Sokadalom táját az Oláh Országból az Szkumpiáját ide a városra el hozatta volna, és az udvarunkra a szekerekkel bejöttének volna, huszonnégy forint bírság alatt el tilta minket az Czéh, hogy az Szkimpiát le ne rakjuk, azonban minket és utrizált Mihály Gáspár Uramot a Czéh maga eleibe hívata, és Mihály Gáspár Uramnak azt monda a Czéh, mi nem engedjük, hogy kegyelmed három embernek adja a szkumpiáját hanem a Czéhben fel osztyuk, hogy mindenkinek jusson belőle, azon árron amint kegyelmedtől meg alkutták volt, eő kegyelme penig azon szkumpiájának árrát, mely itthon volt igaz az hogy az Czéhnek is három német forintra hagyta de a mellyet akkor hozatott volt négy magyar forinton alól nem akará adni, mivel azt állította, hogy a kereskedő társával közös volna, mi ugyan ketten tizenegy mását vettünk az régibb szkumpiából, mások is vettének, de ki menyit, nem tudjuk, azt sem mitsoda kárt vallót azon tilalom miat Mihály

Gáspár Úr, mert amit el nem adott most is meg vagyon." Az eset jobb megismeréséhez Szöts Lukáts és Lukáts Ursu vallomása is hozzásegít. A tanúk szerint: „Az kérdésben megírt időben utrizált Mihály Gáspár eő kegyelme hozatván az Oláh Országból mintegy száz mása szkumpiát de még itthon is lévén eő kegyelmének írt nyoltzvan mása. Én Lukáts Úrral harmad magammal alkuttam volt Mihály Gáspár Uramtól száz nyoltzvan mása szkumpiát, másáját három német forintban, levelet is írtunk az alkalomról, amidőn penig el érkezett volna a szkumpia ide Szent Miklóstra, igaz hogy meg tiltotta vala a Czéh mesterünk húszon négy forint birság alatt, hogy akik el alkuttuk volt, meg ne vegyük, mivel a Czéhben fel akarja osztattni azon árron amint meg alkutták volt, de Mihály Gáspár Úr az ujjabb szkumpiát nem akarta ugy adni a Czéhnek, amint meg volt alkuva, hanem fellyebb, én penig ugy mint Lukáts Ursu harmad magammal, mind meg vettem volna akkor, azon szkumpiát, minthogy meg is alkuttuk volt, ha az Czéh meg nem tiltotta volna, miként vallót Mihály Gáspár Úr azon tiltás miat, nem tudgyuk, igaz hogy felesen vcttenek volt akkor az régi szkumpiából, mégis lehet mint egy száz mása a mellyet el nem adott."

Nem nehéz felismernünk az ellentétet az egyéni érdek és a közösségi megkötések között. Heranus Kristóf, Kantai Tódor és Mihály Gáspár esetéből kitűnik ugyanis az ellentmondás a nyersanyag-felvásárlás és a nagyobb városokban érvényesített korlátozások, illetve a kereskedelem szabadságának biztosítása között. A céh vezetősége mindezt a Tímár Társulásnak a vallásos jellegével és a felebaráti elvek érvényesítésével próbálta feloldani.

A tímároknak ugyanis a Tímár Társulat alapszabályzatában 16 lefektetett fő szempontja a segítőkészség és a közösség tagjainak a tisztelete volt. A Tímár Társulat tizenkét alapszabályainak harmadik cikkelye kimondta: „Aki ezen társulatba be akar állni: kibékül a társulat tagjaival, és fizet a ládának az előljárók határozata szerint, vagy pedig ígéretet tesz évenként a ládának ajándékképp valamit ajánlani és ezt beírja a jegyző az erre kijelölt könyvbe." A társulat a betegek gondozását is feladatának tartotta: „Külön a tagtársak közül választatik két egyén, kik a beteg tagtársakat gondozzák és kettő, kik a templom dolgaira felügyelnek." A Tímár Társulat fő feladatának tekintette a vallásos nevelést is. Az alapszabályzat első, második és az ötödik cikkelye sajátos módon érzékelteti az örmény katolikus egyház és a társulat közötti lelki kapcsolatot:

„1. Ezen Gyergyó Szent Miklósi Tímár Társulás Nagyboldogasszony nevezés alatt alakul. A tagok Mária menybe menetele ünnepét buzgó áhítattal ünnepelek, ezen ünnepen a gyónás és az áldozás elvégeztetik.

2. Minden tag naponként elvégez 5 Miatyánkat, és annyi Üdvözlégyet a Krisztus ő mélységes sebei tiszteletére, kérvén Istent, hogy az ő Szent Anyja eredete által a társulatot a hitben megőrizze.

5. Aki akarja magát a társulatba bekebeleztetni előbb el kell végezni a gyónást és az áldozást, aztán a Nagyboldogasszony tiszteletire elmond 6 Miatyánkat és annyi Üdvözlégyet és a könyörgést."

Az alapszabályzat, a hatodik cikkelyben a nők számára is lehetővé tette a társulatba való felvételt.

A társulatot négy előljáró vezette. Közülük igen nagy hatalma volt mind a főigazgatónak - aki szakmai tapasztalattal rendelkező idősebb tímármester kellett, hogy legyen - mind az igazgatónak - aki általában a fiatalabbak közé tartozott.

1760-ban az első céh mester - tehát a főigazgató - Czifra Gergely volt. Az igazgató, vagyis az ifjabb mesternek Zakariás Lászlót választották. Heránus Kristóf az említett esztendőben tudunkra adja, hogy „Czéh mestert minden esztendőben szoktunk tenni, a czéh mesterünk most fenn meg mondott Czifra Gergely.”

A szabályzat szerint a két igazgatót, két titkár segítette a társulat vezetésében. Őket évente a nagygyűlésen választották, a választás eredményét a lelkész erősítette meg.

A Tímár Társulat tevékenységének karitatív szerepe is volt. Az alapszabályzat nyolcadik, tizedik, tizenegyedik és tizenkettedik cikkelyei igen élethűen mutatják be a tímárok pénzsegélyezési tevékenységét, amely a következőképpen mutatott:

„8. A társulat ládája áll a főigazgatónál két kulccsal és lakattal ellátva, mert a kulcsok az aligazgató és a két fő titkár kezein lesznek. Ezen ládában őriztetnek a könyvek, a kötvények és a zálogok a kiadott pénzekről.

1. A társulat pénze csak a tagtársaknak adatik ki kamatra, és ha fölösleg maradna idegeneknek is kiadható de mindég két annyit érő biztosíték mellett.
2. Ha a zálogtulajdon év végével képtelen a kamatot beszolgáltatni, háromszori felhívás után a zálog elárvereztetik, a bejött pénzből az adósság levonatik és a megmaradt testület a tulajdonosaiknak vissza adatik.
3. Az előjáróknak nem lesz szabad más czélokra fordítani a társulat jövedelmét, csak egyházi szükségek fedezésére, ki miért szolgáltatik a társulat élő és holt tagokért, szegény elhalt tagok eltemetésére, és a tehetetlen gyermekek tanítására.”¹⁷

Az összetartás más téren is megnyilvánult. Csákány Gergely tudunkra adja „...hogyan meg van közöttünk ezen szokás, hogy amikor valamely örmény valamely gazda embernek házat a kereskedésre nézve el akarja alkunni, és más örmény az gazda embernek többet ígér a Bírának hírt adván, az bírának mindjárt meg tiltja, hogy senki közüllünk azon házat esztendeig meg ne fogadja, s e szerént az házhoz esztendeig pártját kell állani.” Ugyanerről a tényről Keresztes Lázár a következőket vallotta: „Nem tagadom azt is, hogy amikor valamely örmény itt a városon valamely gazda embertől házat akarván elalkunni, és más örmény miatt, az ház iránt meg nem egyezhet, az bíróval meg tiltattya, hogy senki közüllünk esztendeig az házat meg ne fogadja, és így sokszor a háznak esztendeig pusztán kell állni.”¹⁸

A gyegyószentmiklósi örménység ki akarta zárni a gazdag örmény kereskedőket a mesterség folytatásának a lehetőségéből. Szöts Lukács és Lukács Ursu tímárok ezt a korlátozást a következőképpen mutatják be: „A Szamosújvári Tímár Czéhel úgy egyeztünk meg, hogy ezen Szent Miklósi és más helyből való örmény ifjakot kik szegények és árvák a Czéhban bé vegyünk, de gazdagokat, akik másképpen is el élhetnek bé ne vegyünk, s nem is vesszük, nevezetesen egy Dávid Márton nevezetű örmény ifjút is, úgy mint a Mihály Gáspár Uram eő kegyelme testvér nényének az fiát/: ki is Kantai Tódornál egy darabig inaskodott:/ a Czéhben bé nem vettük, mivel azon legénynek testvér bátya gazdag ember, melyre nézve parantsoltunk is Kantai Tódor eő kegyelmének birság alól, hogy tovább ne inaskodtassa, hanem keze alól küldje el, az után pedig egy darabotska idő múlva azt végezte a Czéhünk, hogy vegyük bé, de az után nem instálta az czéhot iránta Mihály Gáspár Uram.” Erről az esetről Darayszkai János is megemlékezett. Mint vallotta: „Azt tudom, hogy mint a Gyergyó Szent Miklósi, mind más helyből való ifjakot bé szoktuk venni a Czéhbe, hanem egy Dávid Márton nevezett örmény legényt, aki Kantai Tódornál inaskodott is, bé nem vevék, ezt

mondván, hogy gazdag s azon kívül is el élhet, én részemről bé vettem volna, s ma is bé venném."

A gyergyószentmiklósi örmény tímár céh óriási erőt jelentett Székelyföld gazdasági életében. Ennek a gazdasági erőnek a valóság tartalmát egy 1807 novemberében Csík-Gyergyó-Kászón székek fő királybírójának a kérdéseire adott válaszokból érzékelhetjük.²⁰ A királybíró levelében arról érdeklődött: „Hogy az kordován mivelés kik által folytatattik.” Kérdésére a következő választ kapta: „...hogyan az kordován mivelés Czéhbeli örmény mester emberek által folytatattik különös arra készült Tímár házakban.” A következőkben a székely főúr az évente Gyergyószentmiklóson termelt kordovánok számáról érdeklődött. Kérdésére a következő választ kapta: „Eszendőnként Gyergyószentmiklóson készül 50 ezer kordovány, melynek egy részit fejrül (fehéren) is az Czéhbeliek itten mivelik ki a Timár házakban több részit pedig Havasalföldről fejiren hozatyuk, és itten festik meg veresen és feketén.” Ezt követően Sándor Mihály a kordován csizmák árát szerette volna tudni. A gyergyószentmiklósi tímárok válasza a következő volt: „...az mostani idő szerint amilyen az kordován nagyságára és vastagságára nézve 5 Rf-tól fogva 10 Rf-tig darabja.” A széki királybíró az eladási helyről, illetve helyekről is érdeklődött. Az örmény tímárok válasza korunk történése számára is meglepő: „...eladatnak az kordoványok ezen hazában Marus és Kezdi Vásárhelyen, Megyésen, Régenben, Udvarhelyen és itten ez helyben is. Leg számosabban pedig Nemes Magyar Országban, Debreczeni és Nagy Váradi országos vásárookban.” A székely főúr utolsó kérdése az évente eladható csizmák számbeli nagyságára is vonatkozott. A gyergyószentmiklósi tímárok válasza a következő: „Ezen hazában elkel mintegy 20 ezer, és Magyar Országban mintegy 30 ezer.”

Az évi ötvenezer kordován csizma elkészítése még napjainkban is jelentős mennyiséget jelenthetne. A 18. században és a 19. század elején Gyergyószentmiklós tímárműhelyeit, Kelet-Erdély egyik legfontosabb gazdasági létesítményeinek tekinthetjük.

A 19. század első felében, a cipőkészítés fellendülésével a kordován csizmák iránti kereslet jelentősen csökkent. Az 1800-ban jegyzett húsz kordovánkészítő tímárműhelyek száma fokozatosan csökkent. Az 1820-as összeírásban még fontos kézműves-ipari létesítményeknek mutatták be a kordovánkészítő tímárműhelyeket az összeírók. Ekkor azonban csak tíz kordovánkészítő „fábrikat” jegyeztek Szentmiklóson, melyekben tíz vagy még annál is több embert foglalkoztattak. Bár a tímármesterség hagyománya Gyergyószentmiklóson a 20. század elejéig fennmaradt, a piac összeszűkülése, a kordován csizmák iránti kereslet csökkenése miatt a tímárok jelentős része más mesterségekkel foglalkozott, legtöbben azonban mészárosokká vagy kereskedőkké váltak.

A GYERGYÓI ÖRMÉNY MÉSZÁROSOK

Az állattenyésztés jelentősége a Gyergyói-medencében a mészároskodást a legfontosabb házi mesterséggé alakította. Székelyföldön és ezen belül Gyergyószentmiklóson is e foglalkozás felett a faluközösség tagjai és a falu vezetősége rendelkezett, akik igyekeztek ellenőrizni ezt a lakosság létfenntartása szempontjából, igen fontos tevékenységet. Az a tény, hogy szükség volt a falu bírójának és esküdtjeinek ellenőrzésére a mészároskodásra vonatkozóan, e foglalkozási ág helyi jelentőségét bizonyítja.

A gyergyói mészároskodásra vonatkozó legrégebbi adatok 1619-ből származnak, amikor is elrendelték, hogy a vasárnapi reggeli órákban a piacon csak hússal és kenyérral lehet kereskedni. E foglalkozáshoz kapcsolódnak az 1626 és 1627-es évi országgyűlési árszabályozások, melyek a gyergyószentmiklósi hústermékek árával is foglalkoznak.

Az örménységnek megtelepedése Gyergyószentmiklóson jelentős módon hozzájárult a mészárosmesterség fellendüléséhez mivel ők igen nagy mennyiségű állatállománnyal rendelkeztek. Az örménységnek a mészárosmesterség gyakorlásába való bekapcsolódása csapást jelentett a gyengébb anyagi körülmények között élő és kisebb állatállománnyal rendelkező székely mészárosokra. Ezért ez utóbbiak kérésére is 1726. február 16-án „Csík, Gyergyó és Kászsószék Constitutiója” kimondta, hogy az örménység csak akkor vághat le marhát, ha a helyi lakosság nem foglalkozna mészároskodással.²² A gyergyói állatállomány nagy része azonban továbbra is az örménység tulajdonában volt, a székely mészárosoknak pedig, sok esetben az örményekhez kellett fordulniuk a húst biztosító állatok beszerzése céljából. Közigazgatási intézkedésekkel tehát nem lehetett kiszorítani az örményeket e tevékenységi ágból. Ugyanakkor az 1700-as évek második felében az örmények számos panaszlevéllel fordultak az Erdélyi Fő Igazgató Tanácshoz, az 1726-os esztendei korlátozások megszüntetése érdekében. Folyamodványaik sorozata az 1800-as évek elején is folytatódott melyek az örmény mészárosokra vonatkozó megszorító rendelkezések enyhítéséhez, majd megszüntetéséhez vezettek. Így az 1803-i határozat szerint a „heti vásárnapokon szabad lészen mind ezen túl is minden embernek, így az örményeknek is és más falubelieknek is marháikat a piacon kivágni, hétköznap pedig nem lészen szabad senkinek is húst vágni míg az itten lakó posessor mészárosoknak vágójok nem volna, akkor szabad lészen az örmény közönségnek is marhát levágni.”

Ugyanabban az esztendőben a Renner kapitány quartéján tartott gyűlésen a gyergyószentmiklósi „Mixta Communitás” a következő döntéseket hozta a mészároskodással kapcsolatban: „...végeztett az hús iránt és egyebek az, hogy minden embernek mint eddig szabad lészen mind marháit levágni, mind pedig sertést leütni az alább következő mód szerint minden vásár napokon ugy mint...

1. Minden mészáros kötelességének tartsa ez után lenni az vágó marháját, az illendő kiszabott helyen az piacz szerben leütni, és nem pedig istállóban, csűrben és odahaza maga jószágán az mint történének, 25 páleza büntetés alatt.
2. Minden mészáros az maga vágóját akár légyen marha, akár sertés úgy ügyekezék, aztott le ütni, hogy szombaton kilencz óráig télben, nyárban pediglen nyolez óráig minden dogánban vagy áruló heljen készen ki hülve légyen, kiknek is az ki határozott óráig sub poena confiscationis nem lészen szabad vágni, ha pedig másodsor történének az confiscation kívül, oljan ember 25 pálczával büntettetik meg.
3. Az kik pediglen nyolez és kilencz óra közben vágják le az marhájokot, azoknak nem lészen szabad húsát tíz óráig árulni a fenn meghatározott büntetés alatt, mivel ezen túl nem lészen szabad egy mészárosnak semmiféle húst mind addig kivágni míglen a kirendelt bírák által meg nem határozatik kiknek hány pénzen légyen szabad marhájoknak, sertéseknek húsát ki vágni, az hol is azoknak meg határozása a már meg nevezett dél előtt kilencz és tíz órakor határozatattak meg.
4. Ha pediglen történének, hogy valaki, későbben vagná le marháját a mint már meg vagyon határozva, az oljan tartozzék, az inspectios tiszt úrnak, avagy annak jelen nem létében az hús bírónak jelenteni a már meg határozott büntett alatt, hogy azon húsnak limitatiojáról rendelés tétessék és azonnal a ki vágása meghatároztatván meg szabadíttassék a hol is olj rendelést tétett ezennel, hogy a húsnak limitatioja után

minden mészárosnak egy tábla adatik amelljre, az birák által fel íratik, hogy hány pénzre határozottatott légyen meg a húsnak fontya, aki pediglen ez ellen tselekednék, hogy míglen meg nem limitáltatott volna addig tsak egy fontot is bárorkodnék ki vágni az oljannak levágott húsa azonnal Confiscaltatik.

5. Ezen fenn meg határozottatott rendelésnek és ezen rendelkezésekkel ellenkezőknek meghatározottatott büntetések, nem tsupán azokra terjed ki akik heti vásár napokon mészároskodnak hanem azokra is akik hétközben húst vágnak minden czikeljébcn értetődik.
6. Ezennel tudtára adatik az is a Nemes Publikumnak, hogy a heti vásár napokon szabad lészen, ezen túl is mind eddig minden embernek értetődik ez alatt az örmény községnek is, úgy mint minden más falubelieknek le vágott marhájokat a fenn írt mód szerént ki vágni. Az heti vásár napokon kívül pediglen tudni illik hétközben nem lészen szabad senkinek húst vágni, az itten való possessor mészárosokon kívül kivévén, ha az itten való possessor mészárosoknak vágojok nem volna akkor szabad az örmény községnek, marhát le vágni az 1726. esztendőben januáriusnak 28-dikán, és 29-dikén Várdotfalván költ Generális széknék Constitutioja szerént."23

A húsvágás korlátozott engedélyezése az örmények számára igen nagy csapást jelentett a székely mészárosokra nézve, akik a gyergyói alszékhez fordultak panaszaikkal. Ez a magyarázata annak az 1811-es évi határozatnak, mely szerint az örményeknek és más birtoktalan jövevényeknek ismét megtiltották a kocsmárlást és a mészároskodást. Az örmények azonban a továbbiakban sem nyugodtak bele ebbe a rendelkezésbe és a későbbiekben is a szabad húsvágást, valamint a hússal való kereskedés szabadságát követelték. Gyergyó alszék az örmények követelésére ismét kénytelen volt engedélyezni számukra a mészároskodást, de az örmény mészárosokra az ú. n. bérletrendszer bevezetésével igen szigorú kötelezettségeket róttak. A korlátozások megszüntetéséért az örmények ismét a katonai közönséghez fordultak e foglalkozás elé tűzött akadályok megszüntetése céljából. Levelük tartalma a következő:

„A hanyatlós esztendő végén a hónap 20-ától a Gyergyó Szent Miklóson a hús vágást egy árenda nevezett alatt akarja megállapítani.

A kinyilatkoztatásból megérttem, hogy itteni e részben egy tudósítást kíván amely (ben) a jövőre nézve az örmény mészárosokat szoros kötelezés alatt fogják tartani ennélfogva én, a nemes közönségnek egyéb válaszomat nem akarom. A Nemes Székelyföldön az eddig élő örmények meg nem akadályoztathatnak a szabadságok gyakorlásában. A székelyek és a birtokos nemesek házbért és taxát fizettek és fizessenek akiknek jussaikban részesedni kellett. Az uralkodó felség nem gátolta a mesterség gyakorlását, míg az országos terheket, adósságokat törvényesen hordja.

A húsvágásban s annak gyakorlásában kimutatható, s mind két részre káros árenda rendeletet el nem fogadhatja. A közönséges jónak és a publikumnak nyugodalmára a törvényekkel megegyező rendszabásokkal nem szabad ellenkezni.

A húsvágásban igazságos kívánsága legyen az örmény nemzetnek. A Nemes Compánia Commandohoz hivatalos tisztelettel elküldöttem, s onnan a Székely közönség bővebben fogja érteni. Egész állandósággal maradtam a Nemes Közönségnek."24

Az örmény mészárosok a különböző akadályoztatások, korlátozások felszámolására a székelyekkel közös mészáros társaság létrehozására törekedtek. Kezdetben a székely

katonaközösség e törekvések ellen is tiltakozott. Ezzel kapcsolatban az 1830. szeptember 2-i levelükben a következőket olvashatjuk:

„...Nem lehet az hogy a jövevények is társaságot állítsanak fel kérjük a nemes vice bírót, hogy convicáltasson, ezen kinyilvánításukban, és a Királyi Fő Kormány Szék egyetértésével a céh felsőbbbséggel szemben perlekedjen."25

Az örmény mészárosok tevékenységének a korlátozása azonban nem oldhatta meg a székely húsvágók hátrányos gazdasági helyzetét, hiszen az örmények által felemelt marhaárak negatívan befolyásolták a lakosság hússal való ellátását, valamint az árszintet is. Mindkét közönség részéről kompromisszumra volt szükség. Ezt a helyzetet 1833-ban mindkét közönség felismerte. Mint írták: „sajnosán tapasztaljuk aztot, hogy a Gyergyó Szent Miklóson gyakorolni szokott rendetlen mészároskodó és olykor olykor nemcsak a nemes közönségnek, hanem a publikumnak is nagy a mészárosok minden reguláció nélkül élvén, mivel a marha ára szerfelett fel szokott hágni annak folytatásától elállottak, ellenben annak ára leszállításával mindenik mészáros nyerekedni kezdett."26

A két közönség tagjai felismerték a rendszabályok megfogalmazásának szükségességét a mészárosok üzérkedéseinek megakadályozására, majd úgy határoztak hogy:

„a jó rendelések fenntartására és a rendtelenségek eltávolítása tekintetéből elkerülhetetlen szükségesnek találta a Nemes elegyes közönség a maga kebelében lévő mészárosokat reguláció alá venni mint ahogy a mészárosok közül előttünk megjelent némely székely katonákkal és örményekkel. Az örmény nátió kebeléből deputált Mercantile Forum tagjai: Zakariás István és Kápdebó Eugenius jelenlétében afelett egyezződésre kívánván lépni a jelenvaló mészárosokkal."27

A tíz pontban fogalmazott szabályzat fő célja a lakosságnak hússal való ellátása mellett, a székely és az örmény mészárosok közötti ellentét megszüntetése, valamint a mészárosok jogainak és kötelezettségeinek a törvénybe foglalása volt. Ezeket a következőképpen fogalmazták meg:

„Először: Hogy a mészárosok a Gyergyószentmiklósi publikumot ide értve az örményeket és jövevényeket is illendő marhahússal ellátni fogyatkozás nélkül kielégítően kötelesek legyenek.

Másadszor: Hogy a kötelező és ezen kontraktusra magát aláírandó mészárosokon kívül más senki is nem hozza sem más szín alatt sem Confidealó büntetés feltétele mellett, húst vágni ne merészelyen.

Harmadszor: A húsnak fontja a Concernes Tiszt Elöljáróság vagyis a Politzia által meghatározandó áron fog fizetődni.

Negyedszer: A marhahús vágásához fog tartozni a kövér sertések fonton való kiárulások valamint apróbb marháké is úgy mint juh, kecske, berbécsek kimészárlások is.

Ötödször: A kötelezett mészárosok akik Szent Miklóson székely birtokosok lesznek azért, hogy húst vágni készen széket kapnak, köteleztetnek egy esztendőre egy r(ajnai) forintot a marha és sertéshús vágásokért, az örmények és más idegeneknek is ugyanazon titulus alatt

egy váltó r(ajnai) forintot, amelyet a mészároskodás jussáért is amely nélkül ők különben nem élhetnének egy rajnai forintot a két titulus alatt két váltó r forintot ugyan egy esztendőben.

Az örmények pedig akik kecskét ezrenként megnyúzni szokott 8 rajnai forintot váltóban (adnak), akik pedig ezren alul kevesebb mennyiségben nyúznak azok csak fizessenek mint a marhavágók. Tudni illik két váltó r(ajnai) forintokat mint ahogy ezek is készen hús-vágó székhelyet kapnak.

Hatodszor: Azon esetben, hogyha húsfogyatkozást szenvedne a publicum, vagy kevés léte, vagy hitványsága miatt lekötözött mészáros társaságnak az a rész amelyik miatt következett a hiba, annyiszor valahányszor hiányzik mindenható 12 conventiónális ezüst magyar forintokkal büntetessenek mely büntetésből bejövendő pénznek hasonló fele legyen a Nemes közönségé, más hasonló része pedig contractuális megálló mészáros társaságé.

Hetedszer: Meg lévén a mészárossal eképpen a mészárolhatás gyakorlására lekötözve illő, hogy az ők részekre is figyelem fordítottassék miszerint kihirdethetett az is, hogy minden főbb és alacsonyabb rendű akár melyik renden lévő, amit húst vágatni szokott azon részéért, hogy húst elvegyék és senkinek is a kedvéért az egész marhának a húsa, hogy össze ne daraboltassék hanem onnan ahol vágatták vásárolni nem tetszenek tartozni azon részük előjövételéig várakozni ahonnan akarja magának a húst vágatni.

Nyolcdaszor: Az örmény nátióbéli mészárosok közül hogyha valamelyik mészárszékre megvásárolt marháit el nem tudná vágni és az más kivághatásig sem maradna, annak a nemzetnek tartozzék legelőt engedni minden darabról 24 óráig egy krajcár fizetés mellett.

Kilencszer: Hogyha a Nemes Gyergyó Szent Miklós elegyes közönségbéliek közül valaha valamelyik marhája meghibázna valamely eset által aztot ha elvágásra alkalmasnak, találják a Nemes Közönség előjárói és mészárosok akarás által fizetendő egy váltó r(ajnai) forintot köteleznek el levágni a mészárosok amíg az ilyen marha el nem kell, más marhát leütni szabad nem lészen.

Tizedszer: Szabad tetszésben állván mint a Gyergyó Szent Miklósi Székely atyafiaknak, mind pedig az Örmény Nátióbéliek közül akárkinek is a mészáros társaságban beállni, s attól senki el nem lévén zárattatva csupán aki kívántatik, hogy ezen fennebbi pontokhoz szabja magát és avégre, hogy magát azoknak alája vetette tulajdon nevét ezen kontraktusra írja fel, és csak azok fognak mészárosok lenni akik 21 nap alatt a mai naptól kezdve magukat aláírják s ezen mészárlási egyezés csak egy esztendőig fog tartani."28

Az 1833. januári szerződés jelentősége igen nagy, hiszen a közös mészárostársaság létrehozása látszólag megszüntette az örmények és a székelyek közötti ellentétet.

Ennek ellenére a katonaközösség altisztjei és tisztjei részéről az örmény mészárosok a későbbiekben is különböző akadályoztatásoknak, megaláztatásoknak voltak kitéve. Az Örmény Compánia kiállása a mészárosok jogaiért 1841-ben és 1842-ben a katonaközösséget a túlkapások megfékezésére kényszerítette.

Bár a „Társulási szerződés” nem tett különbséget az örmény és a székely mészárosok között, az előbbieket jóval módosabbak voltak, mint székely sorstársaik. Ezzel magyarázható, hogy a harmincas évek végén és a negyvenes évek elején a mészáros „dogának” bérlésében a székely mészárosokat fokozatosan felváltották az örmény mészárosok. 1838. március 15-én a

gyergyószentmiklósi katonai és provinciális közösségek bírái és esküdtjei két székely mészáros által bérelt „dogánt” örmény mészárosoknak adta árendába. A szerződés szövegében a következőket olvashatjuk: „...Szent Miklósi örmény kereskedők Lázár Gergely eő kegyelme az eddig Blénesy Ignázt subst. Trombitás és Siklódi József eő kegyelmek által birattatott két táblájú dogányt által vette, a fenn írt esztendőre 12 forint árenda fizetés mellett, melyet mindenkor nyári sokadalomkor tartozik befizetni mint közönséginek bírójának. Akik is sem etszer sem másszor egy privátusnak is fizetni nem tartoznak. - Mivel már 17 esztendőktől fogva ezen dogányt épített privátusok az építményeknek árát 6-szor ki kapták és azért Nemes elegyes közönségnek etszer úgy mint másszor minden háborgatóktól meg mentvén meg tartsa. A reparatio mindenkor az árendátoroké legyen...”

A dogának bérbeadása az örmény mészárosoknak a következő esztendőben is folytatódott. Az 1842-es évi bérbeadásokról a következőket olvashatjuk: „Arról minthogy a Nemes közönségünknek érdemes bírója Bíró János eő kegyelme az előljárással együtt látván azt, hogy azon dogányok amelyek ennek előtte 20 évekkkel építettettek fel Nemes közönségünkben 900 váltó rajnai forintokkal megvett terenumára, amely dogán helyek még eddig elé semmi gyümölsöt nem hoztanak bé nemes közönségnek cassájába annak okáért nemes közönségnek közgyűlése tartatott, amely gyűlésben 20-dik decembris 1841-be a határozatott meg, hogy mivel 20 évek alatt tsak azon privátus személyek használták, akik fel építették, ennél fogva adattassanak ki egy részre a magyar privátus személyekbéli mészárosságot folytatónak, más részre pedig az Örmény Compániabéli mészárosságot folytató örmény kereskedő mészárosoknak, így tehát minthogy Nemes Közönségünk előljárói azon mészárszékeknek kiadására meg vágnak hatalmasítva, annál fogva Nemes közönségünk előljárói által ki is adattanak az 1842-ik évtől kezdve egymásután folyó 5 évekre az alábbi meg határozott esztendőnkénti árenda fizetés mellett és conditiok alatt úgy mint:

1. A numero 4 alatt lévő mészárszék két tábláival együtt amelynek mind a két táblái használhatók, és vágnak a mészárszékeknek az északi részen az örmény kereskedő Ávéd Jánosnak árenda titulus alatt mészárszék helye vicinitásában, ezen mészárszék hely az alatt subscribált örmény kereskedő mészárosságot folytató árendátoroknak által adatott egymás után folyó 5 évekre esztendőnkénti 12 rajnai forint váltóban való árenda fizetés mellett melyet tartoznak húsvét 3-ad napján tisztán befizetni Nemes közönségünk bírójának.

1. azt is feltéven, hogy minden névvel nevezendő ruinák vagyis reparatiok az árendátoroké.
2. Idejárul az is, hogy idő ki telesekor is a mostani árendátoroknak a ki árendálásban mindenkor elsőbbségek legyen mint más új idegen árendátoroknak.
3. Fel téven azt is kitől a Mindenható őrizzen, hogy ha ezen mészárszékek tűz vagy víz által el pusztulandanának, azon esetben a Nemes közönségünk tartozik felépíteni, minthogy minden névvel nevezendő építmények a Nemes közönségünké, de feltéven még azt is, hogy ha tűz által az szerentsétlenség a mészárosságot folytató személyek által történnék, akkor vagy azon esztendőben tartoznak azon személyek az ön magok költségeken felépíteni.
4. Azt is fel téven, hogy akár ki is legyen az aki a ki árendált mészárszékét nem ön maga árendás társaival kíványa használni, hanem azt idegeneknek Nemes közönségünk ellenére kíványa ki adni, és ön maga hasznára fordítani azon személyek Nemes közönségünk előljárói által mondattassanak ki és maradjon Nemes közönségünk birtoka alá.
5. Végre az is idejárul, hogy ha valamely székely atyánkfiának szerentsétlenül marhája el károsodik, azon történetben minden névvel nevezendő mészárosságot folytató

személyek Nemes közönségünk bírójának hírével az ingyen való el vágattásra hely engedőgyék, melyet ha a szükség magával nem hozza több marha ne vágattassék le, mind addig miglen az el nem kelend.

6. A ketske, juh és berbéts húsoknak is el vágattatása keményen tiltatik annak confiscációja elvesztése mellett.
7. Ezen pont alatt még az is értetődik, hogy ha akár székely atyánkfiának, vagy örmény Companiabéh árendátoroknak bővön húsok maradna, arra senkinek confiscáció büntetés mellett más marhát leütni szabadság nem engedtetik, meddig az el nem kél.
8. Még az is adatik tudokra minden renden lévő árendátoroknak, hogy aki árendált mézsárszékot két tábláival és annak ajtójával, és sarkaikkal együtt idő kitelésekor viszont jó statusban tartoznak Nemes közönségünknek kezére vissza adni, vagy ezen egyezmény levél tartalma szerént új egyezés mellett ki árendálni akkori Nemes közönségünk előljáróitól.

Mely egyezmény mind a ki adó tulajdonos feleknek is, mind pedig az által vett árendátoroknak a fenn írt pontok szerént mentenek légyen véghez, arról a ki adó felek, az ezen írt lapon balról akik írni tudnak tulajdon aláírásaikkal, akik írni nem tudnak neveik előtt való keresztvonásaikkal bizonyítanak.. "30

Nem nehéz felismernünk a székely és az örmény mézsárosok közötti vagyoni különbséget. Az azonban kiérződik a különböző okiratokból, hogy az örmény mézsárosok részben hatalmas állatállománnyal rendelkező kereskedők is voltak.

A GYERGYÓSZENTMIKLÓSI ÖRMÉNY KERESKEDŐK

Apafi Mihály erdélyi fejedelem 1672-ben kiadott kiváltságlevele alapján az örmények autonómiája külön közigazgatási egységek önszerveződésében konkretizálódott. 1746-ig a gyergyószentmiklósi örmény bíró közigazgatási joghatósága alá tartozott Csíkszépvíz és Ebesfalva örmény közössége is. Ettől az időszaktól kezdődően a gyergyószentmiklósi, csíkszépvízi és az ebesfalvi örmény közösségek Erzsébetvárosban (Ebesfalva) székelő főbíró joghatósága alá kerültek, de mindhárom település örmény közösségének külön bírója volt és a helyi communityk önszerveződésén alapult a kereskedők szervezeti élete is. 1793-ban a gyergyószentmiklósi és a csíkszépvízi örmény közösségek elszakadtak Ebesfalvától és Csík-Gyergyó-Kászon szék joghatósága alá kerültek. Mivel számukra az új helyzet autonómiájuk és önszerveződésük megcsonkítását jelentette, jogi helyzetük tisztázása érdekében számos iratot fogalmaztak meg a széki intézményektől független, az örmény kereskedők védelmét szolgáló szerveződés létrehozása érdekében, melyeket az erdélyi országgyűléseken próbáltak érvényesíteni. Folyamodványaiknak köszönhetően született meg 1796-ban a gyergyószentmiklósi és a csíkszépvízi örménység egyik legfontosabb szervezete, a Kereskedelmi Törvényszék, másnéven a Mercantile Forum. Ennek létrejöttéről a gyergyói örmények az erdélyi Országgyűléshez 1842-ben írt kérelmükben a következőképpen fogalmaztak: „Gyergyó Szent Miklóson és Szépvízen eleink régen meg telepedvén két társaságot formáltak, és ditsekedés nélkül mondhattuk, szorgalmatos kereskedés által, az hazának előmenetelére és hasznára törekedtek erre nézve a társaságoknak arra is iparkodni kellett, hogy hitelek fel tartsák és az ez ellen szegült akadályok felyül haladhatására a kereskedési tárgyak felett az igazság ki szolgáltatását magok gyakorolhassák, innen 1794-

be(n) Eő Felségéhez folyamodván magok mind Gyergyó Szent Miklóson mind Szépvízen a szék hatóságától nem függő külön kereskedői *ítélő széket* eszközöltek, s kérések sem a törvény ellen nem lévén, sem a szék hatóságának sérelmére nem tzelozván 1796-ba szeptember 16-án Eő Felsége méltóztatott kegyelmesen a kereskedő ítélő széket, és tárgyait meghatározni, s e szerint a Társaságok a kereskedés feletti tárgyakra nézve használják is Eő Felségének kegyelmes engedményét, s 1810-be az Ország Rendéihez bé adott kérések mellett jelentvén országos végzés szerint is a Kereskedői Széket meg állítani kérték, Nemes Gyergyói Szék ekkor Hatóságának akadályára nézvéen követői által következő 1811-be(n) június 26-án az Ország Rendéihez bé adott ellent mondasánál fogva a kérésnek ellene mondott és a Rendek is abba(n) egyeztek meg, hogy a Szék ítélő Széke légyen a Kereskedési tárgyakra nézve is, tsak ugyan Eő Felsége maga ki adott kegyelmét vissza nem húzván, mind két társaságnál a Kereskedői Székek fenn maradtak.. "31

A katonai parancsnokság és a székely székek vezetői tehát 1811 -ben is megpróbálták alárendelni és jogaikban korlátozni a Mercantile Forumot. Ezért az örmény Kereskedelmi Törvényes Szék bírója és szenátorai az erdélyi országgyűléshez fordultak autonómiájuk és kiváltságaik biztosítása érdekében. így történt ez 1811-ben, melyről a gyergyói örmények szintén említést tettek.

1838-tól kezdődően ismét veszélybe került a gyergyószentmiklósi és a csíkszépvízi kereskedői székek jövője. A Mercantile Forum vezetői intézményük megmentése céljából ismét kénytelenek voltak az „ország rendéihez” fordulni.

A gyergyószentmiklósi örmények az országgyűléshez való folyamodásuk előtt egyeztettek a csíkszépvízi örményekkel. A Kapdebó Jenő nótárius által 1842 március 15-én megfogalmazott, a csíkszépvízi Mercantile Forumhoz címzett levélben a gyergyószentmiklósiak biztosok küldését kérték saját településükre a két közösség közös álláspontjának a kialakítása ügyében. A csíki örmény közösséghez intézett levelük a két communitas összefogását jelképezi közös érdekeik fenntartása érdekében. Tartalma a következő: „A kinyerendő Privilégium tárgyában, mi előtt a két illető testvér közönségeink az eldöntésre cél arányosan közülest tarthatna, az óda való Nemes Kereskedői Törvényes Szék a Tekintetes Nemes Ország - Rendéihez, amint értésünkre esett, már egy czélszerű Könyörgő-Levelet íratott oly célzattal, mi szerint mü is hasonló értelmü egy Könyörgő-Levelet készítettvén, a czélszerűbb választassák fölterjeszteni, - mire a mai napról e tárgyban hozott határozatunk következésül hivatalos barátsággal kérjük a Nemes Kereskedői Tekintetes Széket, ne terheltessen kebeléből biztosokat kibotsájtani, és a húsvéti csonka hétbe hozzánk utasíttatni, oly meghatalmazással, mi szerint helyben Köz-Gyűlést tarthatván, a fenn forgó Privilégium tárgyában minden czélszerű, hasznos és szükséges lépéseket tehessünk, és határozatot hozhassunk addig mü is itt helyben egy ahhoz hasonló tárgyú Könyörgő-Levelet készíttetni igyekeztvén, - minden esetre, hogy a dolog ne halasztódjék, ne talántán későbbiben (minket azért terhelő) bánat kövesse, - a tett napra, s időre elvárván, hivatalos tisztelettel, barátsággal vagyunk."32

Ezzel párhuzamosan Kolozsváron megkeresték azokat az összekötő embereket, akiknek meghatározó szerepük lehetett a privilégium-levél megerősítésében. A magukat „köteles baráti atyafiai” néven aláíró személyek a következő tanácsokkal szolgáltak a Mercantile Forumnak. „Kolozsvárra követségbe járt követ atyánkfiának referálásából a lépéseket, s munkálatokat megértvén, ezen Mercantile Forum részéről mindenek helybe hagyatottak, és a mai határozatunk nyomán a fő hajtó Privilégium tárgyában Nemes Csíkszék Universitása részéről országai követek, az országtól ő felségének ajánlatni utasíttásul adni, kérjük a

Nemes Mercantile Forumot ne terheltesse a szükséges individuumokat informálni házul eljárni, és pártfogásokat kikérni, majd a következő Marcalis Székre innét is házul a Nemes Királyi Biró Úrhoz Követség fog küldetni, hogy a Szék előtt való nap pártfogását kikérjük, addig is az Tekintetes Universitáshoz intézendő Instantia innét megkésztődni fog, a mely akkor beadattassék, és hogy akkor mind a két Közönségeink Követei egyet értőleg - ottan munkálkodgyanak bizattassanak meg hivatalos tisztelettel lévén."33 A Kolozsvárról érkező tanács szellemében (valószínűleg a Fő Igazgató Tanácstól kapták a javaslatot) a gyergyószentmiklósi Mercantile Forum vezetősége először a főkirálybíróhoz és Csík-Gyergyó-Kászon szék rendjeihez fordult a kiváltságlevél megerősítése érdekében. Hosszú levelükből a rendek meggyőzésére szolgáló részből idéznék: „...Nintsenek, s nem is lehetnek ezen ítélő Székeink valakinek sérelmére, mert a fenn nagyon tisztelt Kegyelmes Királyi leírásokba, azoknak tárgyai és hatásköre nyíltan ki vannak jelezve, melyek szerént világos, hogy a Nemes Székely Nemzet jogait és szabadságait legkisebbé is érdekelné, annyival kevésbbe korlátozni kívannak, de ezen ítélő székeink létezésibe, és fenn állásba nemtsak hogy a Tekintetes Nemes Szék Rendjei nem ellenkeztek, de sőt azoknak jótékony, hasznos szükséges és czélszerű voltokat az 1838-ik évi július 20-k' napján I. szám alatt, költ igazságos határozatoknál fogva általánosan megesmérték.

Bízva tehát a Tekintetes Nemes Szék Rendéi Kegyelmességibe, és azon most tisztelt határozatok által bátorítatva, alázatos mély tisztelettel esedezünk a Tekintetes Nemes Szék Rendéinek, méltóztassanak érdemtelyes országgyűlési követeiknek pótlék utasításul adni, hogy a most folyamottýába lévő Országgyűlésin felfejtve körülményeinket, és elő- terjesztve ítélő székeink igen szükséges, az egésze, s egyénre jótékony, úgy senki más jogait nem koriátló voltokat, méltóztassanak indítványba hozni és egyszersmind alázatosan kérni, a Tekintetes Ország Rendéit, s Karait, miszerént méltóztassanak legkegyelmesebb Császári Kir. Nagy fejedelmünk Eő felségének - a fenn nagyon tisztelt 1796 béli kegyelmes Királyi Leírat értelme szerénti ítélő Székeink megallapíttására Kiváltságos Levél (formaié privilégium) megnyerhetése végett, kegyelmesen ajánlani..."

Ezzel párhuzamosan a Csík-Gyergyó-Kászon szék királybírójának a támogatását is kérték a Mercantile Forum kiváltságainak a biztosítása érdekében az Erdélyi Országgyűlésen.

Miután minden szinten és minden irányban megtették „diplomáciai” lépéseiket, az örmény Kereskedői Szék hivatalosan is elküldte a Privilégium megerősítésére szolgáló kérését Erdélyország rendjeihez. Kiváltságaik megerősítését szolgáló évrendszerük a következő volt: „...magunkot haza szolgálainak tartjuk, s ehhez képest buzgó és bizadalmas könyörgésünkkel jelenünk meg a Méltóságos Ország Rendéi előtt, és esdeklünk méltóztassanak Eő Felsége Szentséges akarattyával amit B alatt meg újít(ani) meg egyezőleg országos végzés szerént is társaságainknak a Kereskedői ítélő Széket meg hagyni, és erre is Eő Felségének meg egyezését meg nyerni: mert mindamellert is hogy a Tekintetes Széknek később adott meg egyezésivei az ellent mondás el enyészett, azokat az időnek mostani szelleme se tekinti helyeseknek: ugyanis hogy Eő Felségének kegyelmével vissza éltek volna, a társaságok tsak egyoldalú feltételt nem lehet pildával meg bizonyítani... Az elszarmazast és telepdcést se lehet ellenkezőül felvenni, mivel sehult a törvény nem szorítta meg, hogy bizonyos társaság magának külön ítélő Széket ne nyerhessen. így születtek a királyi, s mezővárosok s benne az ítélő Székek.

A nemzetiségből következtetett kedvezés is ideális mert ha ez meg állíttatik Erdélybe egy ítélő Szék se létezhet, tudni való is, hogy a biró mindenkor a törvények szerént köteles ítélni, de nem is lehet a Kereskedői Széket úgy tekinteni, hogy valakit szabadosan el nyomhasson,

mivel van felsőbb meg vizsgáló ítélő Szék a Felséges Királyi Fő Igazgató Tanács, de az se változhatatlan regula, hogy a székelő az örmény Forumon nem perelhetne mert jelenleg is mikor az Méltóságos örmény(nycl) perel egyéb aránt az efféle kereskedési tárgyak felett a széken se perel, hanem az Ezred Fórumán személyes perekben határozatván az adósság felettiek, s éppég ebből is szükséges a Kereskedői Széket meg állítani, mivel ennek Törvényes állásába mindenki személy válogatás nélkül ki kötheti ezen ítélő Széket, és még tsak a rendes ítélő Szék részéről öszve ül igazsága ki szolgáltatik, ugyanis fel véve a mostani perlekedés rendgyével járó akadályokat és szertartásokat míg tsak az öszve felelgetés foly a kereskedőt a veszedelem nyakon üti ha nem emlityük is tudva vagyon a Nemes Rendek előtt, hogy a tiszta zálog és adósság felett szoros törvények vadnak, mégis évek kellenek a rendes ítélő Széken a végrehajtásig, bár folyanak."35

Végezetül a Mercantile Forum vezetői azt hozzák az erdélyi rendek tudomására, hogy kiváltságlevelük megerősítésével nem kérnek különleges jogokat, hanem csak kereskedelmük folytatásához szükséges közigazgatási-igazságszolgáltatási keretet szeretnék a továbbiakban is fenntartani. Mint írják: „Meg fogható ebből, hogy mü semmi elsőséget, semmi hatalmat nem törekedünk magunknak szerezni sem arra nem tzélozunk, hogy valakinek személyét a terhek hordozása alól ki húzzuk, hanem egyedül arra, hogy a kereskedési tárgyak felett az igazságnak pontos ki szolgáltatásával a kereskedést még nagyobb virágzásba hozhassuk és az hazának hasznoson szolgáljunk, melyre magunkot szoroson kötelezván is kö-nyörgésünk aránt a vigasztaló válaszáért esdeklünk..."36

A Mercantile Forum gyűléseit hetente kétszer tartotta, szerdán peres ügyekkel foglalkozott, szombaton pedig közigazgatási kérdéseket tűzött napirendre. A Forum élén a bíró, a másodbíró, a nótárius és tizenkét szenátor állott. A Kereskedelmi Törvényszék vezetői a jegyzőn kívül nem kaptak fizetést. Egydéli honoráriumuk az volt, hogy vásárok alkalmával (bármely helységben, nem csak Gyergyószentmiklóson) az örmények részére kijelölt helyen ők választhattak elsőnek sátorhelyet.

A kereskedők másik csoportját az ún. boltos kereskedők alkották. Ők általában az ún. brassai portékákkal kereskedtek. A boltokban fényűzési cikkeket, illetve drága ruhaneműket is árultak, amiért is Benkő József sajátos módon közelítette meg a boltos kereskedő fogalmát. Véleménye szerint „annyira távol esnek a lakosok gazdagításától, hogy (amint a tapasztalat bizonyítja) inkább úgy tűnik, még az öslakóknak is kárt okoznak, amennyiben, főleg Gyergyóban, a természettől fogva magát cicomázni kedvelő női nemet hitelbe adott olcsó arúciókkal igen könnyen megzavarják és oda juttatják, hogy végezetül eladósodnak, s oktalanul férjüket is vagy elborítják a sok tartozással meg azok évi kamatjával, vagy szép házakat rendes díjért bérbe adva, mondhatni ajándéku odaadják. Félős, hogy végül is valamiképpen minden javukból kiforgatják őket."37 Az 1716-os évi összeírásban ezek a boltos kereskedők a kevésbé módos réteghez tartoztak."

Az 1820-as évi összeírásban az összeírók 15 kereskedő boltról tettek említést Gyergyószentmiklóson. A Cziráky-féle összeírásban ekkor említett 2 kenyérsütő, 2 zsemlesütő és 40 mészáros, mind árujának értékesítésével, vagyis helyi kereskedelemmel foglalkozott. Sőt valószínűleg a 10 nagyobb rendű kocsmáros is az örmények korcsmáztatásának tiltása ellenére a háttérben örmény kereskedő volt. A 19. század elején a tiltás ellenére már névszerint említették az örmény korcsmatulajdonosokat. Ilyen örmény korcsmáros volt Déér Félix, a későbbi honvédtisztnek, Déér Vendelnek az apja. Az ő kocsmájában itta le magát Zanaga János Zsedáni zsellér. Az örmény kocsmáros látván, hogy vendége sok pénzzel rendelkezik és magatehetetlen részeggé vált vigyázott arra, hogy

vendéglőjét mentesítse az ittas zsellér kirablásának gyanújától. Minderről a Mercantile Forum előtt a következőképpen vallott: „Mindhogy szombaton délután egy óra tájt az kortsmámba jöve Zanaga János három testvérivel és több ohlahakkal együtt, ottan jól borozván, a többi közül ki vévé bankóit s mutogatta az jelenvalóknak akit cselédim láttak, borozás közbe ki ment fenn említett Zanaga János... és több oláhokkal együtt le ült elsőben a padra, látván az egyik szolgálom ezen oláht aki kevés üdö előtt bankóit mutatgatva vala, részegen olj sok oláhok között aluni, Vártus Tódor ottan lévén a kortsomában, ki hittam öttet, mondván néki: nem ismeri Vártus Tódor bá ezen oláht aki itten részegen fekszik, nehogy talán tán kárt váljon: monda arra Vártus Tódor: igenis ismerem ezen oláht, Zanaga Jánosnak neveztetik, arra egy olá Zsedán Patakán lapangó Fekete Tódor fel költé, ezen fenn említett Zanaga Jánost, és karánál fogva az Vártus Tódorhoz vitte haza/: amind hallatám mondani.. ."39

Déér Félix vallomásából nem nehéz észrevennünk, hogy az örmény kocsmárosok vigyáztak vendéglőjük hírnevére.

A 19. század elején a Gyergyói medence faluiban sorra hozták létre az örmények italárúsító üzleteiket. Ilyen volt többek között Mélik Isákné Merza Mária kocsmája Gyergyóremetén, melynek kasszájából Ágopsza Keresztes leánya Hiripszimé jelentős mennyiségű pénzt tulajdonított el. A károsított panaszáról a következőket olvashatjuk a Kereskedői Szék jegyzőkönyvében: „Melik Isákné Merza Mária és ennek kotsmárosnéja Dudás Theresia panaszolyák, hogy Agopsza Keresztes leánya Hiripszimé Gyergyó Remetén az kortsoma házban bemenvén az ládából feles summa pénzt elorzott, amit két rendbéli bizonyság levelekkel bizo-nyítanak, beadván az kárról való lajstromot és elégtételt kérnek."40

Általában a boltos kereskedők családi alapon szervezték meg vállalkozásukat. Legtöbbször apa fiával, máskor testvér testvérral próbálta megszervezni a bolti kereskedelemmel járó munkát. A kellemetlenség akkor következett be, amikor a testvérek külön akartak válni a kalmárkodás folytatása érdekében. Így történt ez Kritsa Márton kereskedő és testvére, Kritsa János esetében, amikor is az idősebb testvér a fiatalabbikat a bolti kereskedés elhanyagolásával vádolta. Panaszáról a Mercantile Forum jegyzőkönyvében a következőket olvashatjuk: „Felperes Kritsa Márton atyánkfia az közelebb elmúlt szeptember hónap 15-ik napján, ezen Merantile Forum eleiben terjesztett kérelem levelében kinyilatkoztatván aztot, hogy az miólta Kritsa István és Péter testvéreivel meg osztozván alperes testvére Kritsa Jánosnak bolti portékabéli részit kezéhez vette addig is mig nevezett testvére nőtelen és nevendék állapotban volt az kereskedést közösön szemben tűnő haszonnal folytatta ugyan, de az alperes nem gondolván az felperesnek sokszori atyafiságos intéseivel szembentűnő képpen vesztegeti az közös Massát, és igen kevesset vagy semmit sem gondolván az szorgalmatos kereskedés folytatásával, inkább annak veszedelmire, hogysem előmenctelire intézi minden rendetlen tseledeteit ugyan azért nem kívánván továbbra az közös kereskedést folytatni, és másnak számadója lenni, és maga tulajdon gyermekeinek jövőndöbéli károkat, s veszedelmeket siettetni azért két regiusokot kívánt kirendeltetni, akik minden osztály alá való bolti portékákat lajstromban vévén nevezett testvéreivel osztoz-tatnák meg vagy pedig ellenzeni, mivel azon békeség levélnek 3-dik pontyában meg volt határozva az osztály, és tsak azért halasztatott el az elmúlt áprilisis az az a Bétsi útig, hogy addig az Bétsi Creditorok kifizetetésén az egész bolti kereskedés tisztában hozattathassék."

Kritsa Márton szeptember 15-i vagyonmegosztási kérésének alapján a Kereskedői Szék a következő döntést hozta: „Ámbár ugyan ezen Merantile Forum hatalmát felyül haladja magát az házak osztályában eléggíteni, minthogy az fekvő jókat a való ítélete az 1794-dik és 1796-ik esztendőben költ Felséges Királyi Rescriptum tartása szerént ezen Merantile Forumnak ki

nem terjedhet mindazonáltal, mivel itten nem az fundusról, hanem csak az superedificatumról forog kérdés, amely valamint az bolti portékák úgy az ház is keresménynek, és szerzeménynek vétetethetik fel, melyhez éppen annyi jussa van az nagyobbiknak, valamint az kisebbiknek, ugyan azért azzal a jussal az alperes azon házat nekie mint kisebb testvérnek adatatni, melyben most az felperes lakik nem kívánhatya, melyet engedett az decretum 1-ső része 40-dik titulussá az kisebbik testvérnek, hogy az atyai ház az kisebbiké légyen, mert azon törvénynek ereje oda terjed ki, az hol az testvérek között az ősi fekvő jók osztatnak, itten pedig nem ősi jóoknak, hanem csak csupa szerzeménynek és felkelhető jóknak osztálya forog fenn. Azért törvényesen meg határozatott: hogy az felperes, és alperes között minden bolti portékákra és felkelhető vagy szerzeményre nézve az osztályt a kirendelt biztosok vigyék végben elsőben is minden bolti portékákat az kereskedők szokása szerint inventálván: az ház iránt pedig melyben most a felperes lakik határozatik, hogy ha edgyütt és két testvérek lakhatnának, és békességes csendes mondást nem remélhetnének tehát rekesztessék két felé, és egyik részében az felperes a másikban pedig az alperes lakjanak. Nem külömben az békeség levélnek ötödik pontyában meg lévén állítva az is, hogy az bolti portékáknak két felé esendő osztályával mind addig miglen 3-dik bolt építetik az mostani bolt is két felé rekesztessék, tehát az is meg határozatik, hogy az mostani bolt is két fele rekesztetvén légyen az két testvéreké, ki ki maga résziben árulván portékáit." "

A szegényebb örmény kereskedők szinte mindig az adósok listáján szerepeltek. A kölcsönkért pénzt vagy legtöbbször hitelbe vásárolt állatokat képtelenek voltak kifizetni. Ilyen volt többek közt Moldován Antal esete, aki Kászon-jakabfalvi Lestyán Páltól és Kászonimpéri Balázs Györgytől 1791-ben 100 magyar forintot kért kölcsön. Mivel a megbeszélte időben fizetni nem tudott, 20 magyar forint értékben egy tehenet adott hitelezőinek. A hitelezők ezután hétszer jelentek meg Gyergyóban a tartozás behajtása érdekében. 1804. április 19-én ismét találkoztak adósukkal Csíkzsögödön. Mint a Mercantile Forumnak címzett levelükben vallották: „Koncsag Márton eő kegyelme házánál emberséges emberek előtt le kötelezé magát írt Moldovány Antal eő kegyelme, hogy közelebb Szent Margit sokadal ómkor, minden bizonnyal megfizet, ha meg nem fizetne akkor, az után tett költésünköt fáradságunkot nekünk megfizeti melyet az ide be zárt hiteles levelünkkel bizonyítunk, de azon terminus idő is már régen eltölt és nekünk még nem fizetett.”⁴³

Mivel Moldován Gergely ezután sem fizetett, a kászoni hitelezők az adósság behajtása érdekében a következő kéréssel fordultak a Mercantile Forumhoz: „...Instáljuk, a Tekintetes Biró Urat és a Tekintetes Tanásbéli Urakat méltóztassék ezen ügyünköt fel venni és ezt Moldovány Antal ezen régi 80 magyar forint adósságunkot meg fizettetni maga le kötelezése szerént, költésünk fáradságunk meg fordításával, melj ebbéli kegyes válaszát a midőn nagy bizadalommal elvárunk.”⁴⁴

Volt amikor a hitelbe kért pénzt más ki nem fizetett adósságával akarták kompenzálni, így Csorsza Jakab örmény kereskedő bizonyos berbécsek vásárlásával 277 magyar forintot kért a tekerőpataki Bálint Ignácztól. Az örmény kereskedő hosszú ideig húzta, halasztotta az adósság visszafizetését. A sorozatos kérésekre végül is egyik adóssának az ún. obligatoria papírját adta át, melynek értéke nagyából megfelelt a tartozás mennyiségével. A tekerőpataki hitelező azonban az ilyen ilyen jellegű adósságtörlesztést nem fogdta el és panaszával a királybíróhoz fordult.: „Most esztendeje kölcsön kért vala éntöllem örmény Csorsza Jakab eő kegyelme s effective berbécsekben levált is én töllem 277 magyar forintot olj feltételek mellett hogy azt nekem minél hamarább meg fizetné, ezt bizonyítja az itten sub A. zárt obligatoria ugyan azon obligatoria mutatya hogy más ember adósságát nekem által kötelezte volna, hogy felvettessem, de ezt sem lehetett volna valóságnak nézni, inkább csalárdságnak

mert, senkit más ember adósságával nem lehet kifizetni, mégis midőn törvényben idéztem volna az örmény gyűlésben tett adósom nem akarásra válaszoltatott, hanem sub litera A. zárt obligatoria citáltatott, de fel vehessem nem teszi azt, hogy felvettem mikor az embert nem is üsmertem.

Meljnek heljre hozásáért könyörgőre a Méltóságos Fő Királyi Biró Urnák méltóztassék ezen terhes adósságomat az adóssal meg fizettetni vagy az Örmény Congregationnak parancsolni, hogy meg fizessen ha az obligatoria szerént azokra adós, neki fizessen az cő adóssá..."45

Az adósok esetenként csak részlegesen tudták kifizetni adósságaikat. Ilyenkor a hitelezők az adósság maradékának a behajtásáért is a Kereskedői Székhez fordultak. A hitelező a következőképpen fogalmazta meg panaszát a Mercantille Forumhoz: „Gyergyó Szent Miklósi örmény kereskedő Moldován Gáspár és Kopatz Lukás ő kegyelmek még 2-ka Septembrio 1805-ben adóssaim maratak volt 1196 Rf-tal, mely egész summáért amint ki tetzik az contractusból Moldován Gáspár ő kegyelme kezességet válalt, s egyezés mind a fenn írt summának megfizetése, ezen fenn írt summából fizettek ugyan in partes, hogy még maradt hátra 396 Rf Ezen a summának megfizetését sürgettem a Nemes Forum előtt, de okát a végeztetett kérése szerént Moldován Gáspárnak, hogy rá rakattam amig Kopatz Lukász haza gyöve és töstént meg fizet, és áztat is el adtam hitel szerént, azután Kopatz Lukász haza gyövén, a kezes s egyezést mind fizető az elmaradás számát meg fizettetni nem sürgette, sőt haladékban hagyta, azért instálom a Nemes Forumot méltóztassék ezen fenn írt liquidum debitumnak executiojára, hozván Moldován Gáspár ellen executor urakat kirendelni..."46

Gyakran az adósságot úgy fizették ki, hogy a Moldovából törvényes vagy törvénytelen úton szerzett állataikat, a harmincadi hivatalt megkerülve, a zöld határon hajtották át. Így fizette ki adósságát a székelydomokosi (Dámuc) Juon Scurtu Kopacz István örmény kereskedőnek. Mikor azonban az állatcsempészésre fény derült, a harmincadi hivatal ellenőrei Sándor István és Wolf Alois a következő megkereséssel fordultak a Kereskedői Székhez: „Domnuki közlakos Juon Skurtu alias skoruts 30-di prevaricatioval vádoltatván ezen kir. 30-i hivatal előtt azt vallyá, hogy e folyó hónap 5-én Moldvából 12 drb. az az 6 drb. fejr szürke szőrű és 2 tiszta fejr szőrű, 2 fekete szőrű nöstén meddő ketskét, és két tavalyi ugyan fekete szőrű gidót sikasztott bé, és azonnal Gyergyó Szent Miklóstra ki hajtván, minek utánna következett tsötörtökön úgy mint 6-a hujus östve felé naplemente előtt ezen sikasztott marhákkal bé érkezett volna Gyergyó Szent Miklósi Kereskedő Kopatz István Urnák tartozó adóssága pótlásába mint maga tulajdonát anélkül, hogy honnan, s mi módon lett szerzésit az írt marháknak ki nyilatkoztatta volna Kopats István Urat, hon nem találván, az aszonyságának azzal a hátra hagyással hogy hajtatnák Zsalatka nevezetű Havasba, által adta: ennél fogva tehát minthogy az 30-i felsőbb rendszabályok minden a külső országból oszagunkba bé sikasztott marhákot is: ha csak elevenségbe tanálhathatnak: maga eleibe idéztetni, ezen 30-i hivatalnak is felette alá való rovatala terhe alatt szoros kötelességévé teszik. Hivatalos tisztelettel kéretik a Tekintetes Forum ne terheltessék az írt marháknak ezen requisitionkat meg adó 30-i contrásoknak ezen hivatal elibe leendő vissza hajtóval végeti által adása, iránt rendelkezni: Ellenben pedig ha az nevezett sikasztónak itten tett fel adása szerént a kérdésben forgó apró barmok a Kopatz István adósságába bé nem adattak, s úgy az nevezet havasba is nem hajtottak volna - arról münköt válaszló írás által értesíteni."47

Az örmény kereskedők ügyeskedése gyakran a lopással való vádig is elvezetett. Halas Dávid ifjú örmény kereskedőt a Mercantile Forum előtt lopással vádolták. Az ellene felhozott panasz a következő volt: „Gyergyó Szent Miklósi kereskedő Halas Dávid nótelen legény az idei nyáron Molduvában egy Nekita nevezetű oláhval egyet értvén, ezen Nekita Sáról Dorna nevű

helyesből két kantzát el orozván, nevezett Halas Dávid nyoltzvan tallérokka ígéretek mellett kezéhez vette, és Szász-Régenben eladta. Ezt a tulajdonos károsok meg tudván a tolvajt, Nekitát el fogatták, és midőn a Dornai Sprovnikság előtt examináltatott volna, meg vallotta, mind maga vétkit, mind pedig nevezett Halas Dávidnak e résziben vele együtt volt értésit. ma is Nekita az írt Dávid köztársa Felticsán nevű helységben kemény fogságban tartatik és az oda való tisztség mind addig kéványa is fogságban tartani Nekitát, mig Halas Dávid személyesen ottan meg nem jelenhe-ük."48

Utólag kiderült, hogy a vád alaptalan és a Mercantile Forumban e megkereséssel kapcsolatban 1806 augusztusában a következő döntés született: „Minthogy agustus 19-én tett határozásban nem volt meg ítéelve egyéb, csak, hogy Halas Dávid fogadjon egy lovas embert Bogoz János és társai mellé, hogy edgyütt bé menván Molduvába az atestált jókat ki hozhassák, és egyszersmind az Halas Dávid javait is kihozván, de ezen határozásnak anyiban elég nem tétetett, hogy az Halas Dávid javai ki nem hozatottak: azért újabb költség fizetessék, nem terheltethetik vala a könyörgő, hogy azért az reájuk legitimált és fel is vett 41 Rf vissza adattassák, melyért más embert fogadván maga javai után küldhesse.

Ezennel meg határozatitik Gyergyó Szent Miklósi Mercantile Forum Gyűléséből október 1-ső napján 1806-ban."49

Halas Dávidot azonban kereskedőtársai kijátszották. Ezért ismét a Kerekedői Székhez fordult panaszával. „Olvastatik Halas Dávid kérelem levele, melyben panaszolván hogy noha az Nemes Mercantile Forum határozása szerint Eránosz János, Sáska Kajétán és Bogoz János mellé egy lovas embert fogadott és maga helyett Molduvában el is küldötte, hogy az nevezetteknek el vett javaikkal edgyütt az panaszló javát is hozná ki, de az panaszlónak javait ki nem hozták, mégis reája 41 Rf költség legitimáltatott, hogy fizessen Eránosz Jánosnak és társainak, mely rajta exequáltatván is. Kéri, hogy mivel az Mercantile Forum előbbenni határozása ellen esett, ezen rajta exequált méltatlan költség Ítéltessék vissza.50

A Forum tagjai elfogadták az örmény kereskedő igazát és 1806. október 1-jén ebben a kérdésben a következő határozatot hozták: „Mivelhogy agustusnak 19-kén tett határozásban nem volt meg ítéelve egyéb csak hogy Halas Dávid fogadjon egy lovas embert Bogoz János és társai mellé, hogy edgyütt bé menván Molduvába az atestált jókat kihozhassák egyszersmind az Halas Dávid javait is kihozván de ezen határozásnak elég nem tétetett, mivel az Halas Dávid javai ki nem hozatattak: Azért újabb költség fizetéssel nem terheltethetett volna az könyörgő, hogy azért az reá legitimált és fel is vett 41 Rft vissza adattassék, mellyel más embert fogadván maga javai után küldhesse, ezennel meg határozatitik."51

A kereskedelem nem mindig jelentett meggazdagodási lehetőséget az örmény kereskedők számára. A tönkremenés és az elszegényedés igen gyakori jelenség volt. Mindezt nemcsak Czárán József és más Cridát szenvedett kereskedők esete bizonyítja. A Mercantile Forum gyakran bizonyítványt adott az örmény kereskedők vagyoni állapotáról. Ilyen volt többek között az 1841. április 13-án kiadott szegénységi bizonyítvány Petelász Lászlónak és Sáska Jánosnak, melyben a Kereskedői Szék tagjai a következőképpen fogalmaztak: „Mű a Gyergyó Szent Miklósi Mercantile Forum adjuk tudokra mindeneknek a kiknek illik, hogy a midőn folyó 1841-ik évi április 13-ik napján az ezen Mercantile Forumot illető tárgyaknak eligazítások végett öszve gyülekezve tettünk volna, személyesen megjelentek új házas Petelász László és nőtelen ifjú legény Sáska János helyi örmények azon alázatos kérésükkel, mi szerint az ön álapotyokról vagyoni tehetségükről egy hiteles bizonyítvány adattassék. Mire, mint hogy senkitől az igazságot megtagadni nem lehet, ezennel hiteles bizonyásgot

teszünk arról, hogy a könyörgők, az első mint új házas jövő évben rendcsinálendő, a másik mint nőtelen ifjú legény - helyi örmények ugyan szegény állapotú és tehetségű kereskedőcskék, és hogy valódi szegény sorsuak légyenek annyira hogy még a mindennapi élelmüket is csak a más tehetős jó embereik segedelmei által szerezhették meg -amellynek is valóságáról adjuk mű is ezen szokott aláírásokkal és gyakorló érdekünkkel megerősített hiteles bizonyítványokat. Költ a Merantiie Forumunk Gyergyó Szent Miklóson a fenn írt évben és napon tartatott ülésünkből."5' A bizonyítványt a bíró mellett a szenátorok és az esküdtek is aláírták/'

A Mercantile Forum más esetekben is jelezte, hogy tagjai tönkrementek a kereskedésben, így Lázár Tekla, Lázár László özvegye szintén szegénységi bizonyítványt kért a Kereskedői Széktől fia számára, aki nemcsak kalmár, hanem huszár katona is volt. Az 1842 szeptemberében megfogalmazott bizonyítvány szövegében ezzel kapcsolatban a következőket olvashatjuk: „Mű a Gyergyó Szent Miklósi Mercantile Forum rendes bírója, több tanátsnoki és jegyzője adjuk tud-tukra mindeneknek, a kiknek illik hogy a midőn folyó 1842-ik évi januárius 21-ik napján, az ezen Mercantile Forumot illető tárgyaknak el látások végett öszve gyülekezve lettünk volna, néhai Lázár Lázár özvegye helyi Czárán Thekla asz-szony a huszár katona volt, s végképp elbotsáttatott Lázár Alojzsi édes fiának mostani állapotjáról, vagyonyjáról Tekintetes Királyi Fő Hadi Vezérség parantsa következésül egy hiteles bizonyítványt adatni kéretett. - Kinek is kérése tekintetre méltatván ezennel hiteles bizonytságot teszünk, hogy a könyörgő kérdéses fia Lázár Alojzinak, aki ez előtt több évekkel édes testvérítől végképp megosztatván, tehetős állapotban volt ugyan, de annak után szerentsétlen kereskedés folytatása miatt elszegényedvén, később katonává lévén, s onnét végképp elbotsáttatván, jelenleg a köztudomány szerént semmi, legkissebb tehetsége, vagyonnya nintsen, mindazonáltal a többször érintett Lázár Alojzi fiúnak édesanyja tehetős, vagyonos állapotban lévén, a ki is, valameddig élend, a szomorú helyzetben lévő Alojzi fiának, élelméről gondoskodni, azt eltartani személyessé által ezen Mercantile Forum színe előtt magát kötelezte, melynek is valóságáról adjuk mű is ezen szokott aláírásokkal és gyakorló petsétünkkel megerősített közhitelű bizonyítványunkot.'54

A Mercantile Forum megpróbált védelmet nyújtani a rászorultaknak, a tönkrement kereskedőknek, a szegényebb kalmároknak. A legnagyobb segítséget az jelentette, hogy a szegények adóját a gazdagabbak fizették. A Kereskedői Szék a nyomozóbizottságnak az adócsalással kapcsolatos kérdésére a következőképpen válaszolt: „Helyi Örmény Közönségünk kebeléből semmi nemű adó-czikket szánt szándékkal eltitkolva lenni nem tudunk: - hanem azt tudgyuk, hogy vannak közönségünkbe oly személyek is nem kevés számmal, kik a rájuk rovatott adónak megfizetésére szegénységek mián elégtelenek lévén, helyettek a rájuk vitt adót köztünk a tehetősebbek fizetik le, s ez által soha közönségünk restantiába nem marad, még azon kedvetlen környülménytől is igyekeztünk, és igyekezünk a tisztviselő urakat megkímélni, mi szerint executióval kéntelenitessenek az adót felvételni."55

Lábjegyzetek:

1. Magyar Országos Levéltár (Budapest) (A továbbiakban: MOL) F. 80. De oriquie erstatu Armenum hic in Gyergyó Szent Miklós distentium.
2. Regestrum Ecclesiae S. Nicolai in Girgio factum per Georgium Ferenczi Sacerdotem 1629. *Veszély Károly*: Egyháztörténelmi adatok. Kolozsvár, 1860. 22.

3. *Garda Dezső*: Gyergyó a történelmi idő vonzásában. Székelyudvarhely, 1992. 18.;
Kölönte Béla: Gyergyó története a kialakulástól a határország szervezéséig.
Gyergyószentmiklós, 1910. 127.
4. *Kölönte Béla*: i. m. 130. és Örmény Katolikus Plébánia Levéltára,
Gyergyószentmiklós: Csík-Gyergyó-Kászon székek rendkívüli kiadásai. Jelzet nélkül.
5. Székely Oklevéltár. (VII.) Szerk. Szabó Károly. Kolozsvár, 1898. 109. *Kölönte Béla*:
i. m. 138.
6. MOL F. 49 Vegyes összeírások.
7. *Benkő József*: Transsilvania Spcciales. II. Reprint kiadás. Bukarest-Kolozsvár, 1999.
261.
8. MOL F. 80. Conscriptio Armenorum in possessionibus Sz. Miklós sede Siculi
Gyergyó...
9. MOL F. 50. 1750-es évi nagy összeírás.
10. *Benkő József*: i. m. 261.
11. Örmény Katolikus Plébánia Levéltára, Gyergyószentmiklós. Jelzet nélkül.
12. *Orbán Balázs*: Székelyföld leírása történelmi, természetrajzi és népismereti
szempontból II. Pest, 1869. 145.
13. Székely Oklevéltár. (VII.) Szerk. Szabó Károly. Kolozsvár, 1898. 109
14. Örmény Katolikus Plébánia Levéltára, Gyergyószentmiklós. Nagyboldogasszony
Társulás alapszabályzata. Jelzet nélkül.
15. MOL F. 80. 1760-as évi kivizsgálási jegyzőkönyve. A következőkben ebből idézünk.
16. Örmény Katolikus Plébánia Levéltára, Gyergyószentmiklós. A tímár tizenkét
alapszabályzata. Jelzet nélkül.
17. Uo.
18. MOL F. 80. Az 1760-as évi kivizsgálás jegyzőkönyve.
19. Uo.
20. Örmény Katolikus Plébánia Levéltára, Gyergyószentmiklós. Mercantile Forum
jegyzőkönyve. 1807. november.
21. *Ferenczi György*: i. m. 22.
22. Román Állami Levéltár Hargita Megyei Fiókja, Csíkszereda. (Arhivele Nationale
Románé Filiala Judeteana Ilarghita, Micrcurea Ciuc) F. 1. Gyergyószentmiklós város
levéltára sz. 3.
23. Uo. sz. 31.
24. Uo. sz. 3.
25. Uo. sz. 72.
26. Uo. sz. 73.
27. Uo.
28. Uo.
29. HL. F. 1. Gyergyószentmiklós város levéltára sz. 3.
30. Uo. sz. 106
31. Örmény Katolikus Plébánia Levéltára, Gyergyószentmiklós. Mercantile Forum
jegyzőkönyve. 1842. jelzet nélkül.
32. Uo. sz. 21, 1842. március 15.
33. Uo. 1842. sz. 32.
34. Uo. 1842. sz. 39. 1842. május 13.
35. Uo. 1842.
36. Uo.
37. *Benkő József*: Spcciales Transilvania. I. Kolozsvár, 206.
38. MOL 1716-os évi összeírás.

39. Örmény Katolikus Plénánia Levéltára, Gyergyószentmiklós. Mercantile Forum jegyzőkönyve. 1806. június 18.
40. Uo. 1809. augusztus 9.
41. Uo. 1826. október 13.
42. Uo.
43. Uo. 1806. augusztus 30.
44. Uo.
45. Uo. 1806.
46. Uo. 1806.
47. Uo. 1841. május 19.
48. Uo. 1806. augusztus 19.
49. Uo. 1806. október 1.
50. Uo.
51. Uo.
52. Uo. 1841. április 13.
53. Uo. a bizonyítványt aláíró esküdtek és szenátorok névsora a következő: Jákobi István senátor, Kritsa Lukáts senátor. Kopatz István senátor, ifj. Kritsa Péter, Zakariás Miklós senator, Temesvári Bogdán senator, Vákár Ferentz eskütt, Fitzus László eskütt, Lázár Zaki eskütt, Czifra Ferentz eskütt, Verzár Antal eskütt.
54. Uo. 1841. április 13
55. U.o.